

Støtteindsatser i Randers Kommune

Evaluering af omorganisering af særlige støtteindsatser i dagtilbud

2014

Støtteindsatser i Randers Kommune

Evaluering af omorganisering af særlige støtteindsatser i dagtilbud

2014

Støtteindsatser i Randers Kommune

© 2014 Danmarks Evalueringsinstitut

Citat med kildeangivelse er tilladt

Publikationen er udgivet i elektronisk form på:
www.eva.dk

ISBN (www) 978-87-7958-793-9

Indhold

1	Resume	5
1.1	Resultater	5
1.1.1	Resultater fra børnetilkendegivelser	5
1.1.2	Resultater fra spørgeskemaundersøgelser og fokusinterview	6
1.1.3	Udviklingspotentialer og opmærksomhedspunkter	8
2	Indledning	10
2.1	Formål	10
2.2	Evalueringsdesign og metoder	11
2.2.1	Børnetilkendegivelser	11
2.2.2	Spørgeskemaundersøgelser blandt medarbejdere og forældre	11
2.2.3	Fokusgruppeinterview	12
2.2.4	Analyse og afrapportering	12
3	Resultater fra børnetilkendegivelser	13
3.1.1	Analytiske pointer	13
3.1.2	Steder, ting og fysiske rammer	13
3.1.3	De voksnes rolle	14
3.1.4	Situationer	15
3.1.5	Forskellig betydning af begreber blandt børn og voksne	16
3.1.6	Opsamling	17
4	Tematisk analyse af resultater fra spørgeskemaundersøgelser og interview	18
4.1.1	Aktiv deltagelse i fællesskaber	18
4.1.2	Mangfoldighed og forskellighed	20
4.1.3	Læringsmiljø	24
4.1.4	Forældre som ressource i inklusionsarbejdet	26
4.1.5	Ledelse og organisering	31
4.1.6	Vurdering af forandring	37
4.1.7	Opsamling	40
4.1.8	Udviklingspotentialer og opmærksomhedspunkter	44
Appendiks		
Appendiks A:	Dokumentation og metode	46
Appendiks B:	Materialer til indsamling af børnetilkendegivelser	50
Appendiks C:	Målsætninger og forudsætninger fra Randers Kommune	53

1 Resume

Denne evaluering omhandler en omorganisering af støtteindsatser på dagtilbudsområdet, som Randers Kommune gennemførte i 2012.

Evalueringen belyser dagtilbuddenes arbejde med at skabe inkluderende børnemiljøer efter omorganiseringen, herunder i hvilken grad målsætninger for omorganiseringen er blevet indfriet, og i hvilken grad forudsætninger for inkluderende børnemiljøer er til stede i institutionerne. Evalueringen er bygget op om en række temaer, som Randers Kommune har defineret som centrale i inklusionsarbejdet:

- Aktiv deltagelse og fællesskab
- Mangfoldighed og forskellighed
- Trivsel og læring
- Forældres deltagelse
- Ledelse og organisering

Evalueringen bygger på tre datakilder:

- Børnetilkendegivelser (observationer og interview) i elleve fokusinstitutioner
- Spørgeskemaundersøgelser blandt samtlige medarbejdere og forældre
- Fokusgruppeinterview med medarbejdere, ledere og forældre fra ti fokusinstitutioner.

Børnetilkendegivelserne er indgået både som selvstændig datakilde og som input til spørgeskemaerne. Indsamlingen af børnetilkendegivelser har givet vigtige input om forhold, der ellers ikke har været opmærksomhed over for fra et voksenperspektiv, og som der ikke ville være blevet spurgt ind til i spørgeskemaundersøgelsen, hvis ikke der var blevet indsamlet børnetilkendegivelser.

1.1 Resultater

Analysen af data fra spørgeskemaundersøgelser og fokusgrupper tegner generelt et positivt billede af institutioners og dagplejeres arbejde med inklusion mht. de temaer, målsætninger og forudsætninger, som Randers Kommune har formuleret. Det gælder både medarbejderes og forældres vurderinger. Resultaterne peger dog også på nogle områder, som vurderes mindre positivt, og som der med fordel kan arbejdes videre med at udvikle. Nogle af disse områder er også blevet udpeget af børnene i forbindelse med børneinterviewene, som væsentlige for deres oplevelser med inklusion og eksklusion.

1.1.1 Resultater fra børnetilkendegivelser

Børnetilkendegivelserne viser et ønske blandt børnene om at kunne få fred og ro og kunne lege uforstyrret. Det handler både om muligheder for at lege alene, at lege sammen med andre uden afbrydelser og at slippe for larm.

Legepladsen rummer en dobbelthed – på den ene side kan den give den plads, ro og uforstyrret, som nogle af børnene efterspørger. På den anden side kan den – netop i kraft af den uforstyrret, den muliggør – blive et sted, hvor eksklusionsmekanismer kan udfolde sig frit, fordi det er svært for de voksne at overskue alt det, der foregår på legepladsen.

Børnene tillægger det betydning at få lov til at medbringe eget legetøj – det kan både give adgang til fællesskaber og kan legitimere, at man leger alene.

Børnene ønsker meget voksentilstedeværelse, men på bestemte måder. De voksne opleves som vigtige mht. at understøtte relationer og fællesskab, at mægle i konflikter, at trøste, at sikre social orden, at skabe ro/uforstyrrethed og at forhindre larm. Børnene ønsker også, at de voksne er mere sjove, gør skøre ting og er mindre sure. De voksne kan opleves som utilgængelige, selvom de er fysisk til stede – fx hvis de taler med hinanden.

Ved aflevering kan det være vigtigt med hjælp fra voksne til at komme ind i legefællesskaber.

Spisesituationen har forskellig betydning for hhv. børn og voksne. For de voksne er måltidet også en social arena, for børnene handler måltidet primært om spising og om at være til stede her og nu. Det er derfor ikke nødvendigvis et oplagt forum for at indgå legeaftaler.

De børnestyrede aktiviteter kan være en udfordring for børnene. Det gælder i særdeleshed den leg, der finder sted i uderummet. Det kræver mange kompetencer og færdigheder hos børnene at kunne danne venskaber og være i fællesskaber og indgå i en god leg uden voksenstyring.

Skift imellem forskellige situationer, aktiviteter og sociale kontekster kan også være en udfordring for børnene. De voksnes strukturer kan komme på tværs af og forstyrre børnenes flow.

Indsamlingen af børnetilkendegivelserne viser, at børn og voksne tillægger begreberne "ven" og "venskab" forskellig betydning og har forskellige normer mht. til det at lege alene.

1.1.2 Resultater fra spørgeskemaundersøgelser og fokusinterview

Aktiv deltagelse i fællesskaber

Medarbejderne arbejder generelt meget målrettet med, at alle børn skal indgå i fællesskaber. Det lykkes dog i lidt mindre grad end de planlægger imod. Personalet arbejder i særlig grad målrettet med at alle børn kan indgå i fællesskaber i strukturerede aktiviteter og rutiner, men arbejder mindre målrettet med det i forbindelse med børnestyrede aktiviteter. Den børnestyrede leg – især i uderummet – rummer desuden en særlig risiko for eksklusion.

Det er et opmærksomhedspunkt, hvordan institutionerne i endnu højere grad kan arbejde målrettet med at inkludere alle børn i forbindelse med børnestyrede aktiviteter, og hvordan de i højere grad kan *lykkes med*, at alle børn bliver aktive deltagere i fællesskaber – både generelt, og i særdeleshed i forbindelse med *børnestyrede aktiviteter*.

Langt de fleste forældre vurderer, at deres barn indgår aktivt i leg og aktiviteter med andre børn. En lille andel af forældrene oplever, at deres barn i mindre grad indgår i leg og aktiviteter med andre børn. De fleste forældre vurderer dog, at barnets institution/ dagpleje *arbejder med*, at alle børn kan indgå aktivt i leg og aktiviteter sammen med andre børn.

Samarbejdet med den tværfaglige gruppe understøtter ifølge de fleste medarbejdere, at alle børn kan være en del af fællesskabet i institutionen/daglejen.

Individuelle behov og mangfoldighed

Langt de fleste medarbejdere og forældre vurderer, at personalet i nogen grad eller høj grad opfylder det enkelte barns behov tilstrækkeligt i forbindelse med strukturerede voksenstyrede aktiviteter og rutiner. Medarbejderne oplever, at de børnestyrede aktiviteter er den aktivitetsform, hvor de i mindst grad tilgodeser det enkelte barns behov tilstrækkeligt.

Både personale og forældre vurderer, at det enkelte barns behov i mindre grad tilgodeses tilstrækkeligt mht. muligheden for at få ro/ikke at blive forstyrret, at have ting med hjemmefra, der kan understøtte, at barnet indgår i legerelationer samt muligheder for at lege alene. Det er samtidig nogle af de områder, som børnetilkendegivelserne viste, er vigtige for børnene.

Der er altså et sammenfald mellem på den ene side børnenes ønske om at få ro/være uforstyrrede og have mulighed for at lege alene og på den anden side medarbejdernes og forældrenes

vurderinger af, at personalet i mindre grad tilgodeser det enkelte barns behov mht. netop disse områder.

Læringsmiljø

Både medarbejderne og forældre vurderer generelt læringsmiljøet positivt. De aspekter, medarbejderne vurderer i højest grad kendetegner deres læringsmiljø, er arbejdet med hhv. relationer og trivsel, mens det kendetegner læringsmiljøet i mindst grad, at personalet ser og anerkender alle børns evner samt møder det enkelte barn på dets udviklingstrin og arbejder med læring derfra.

Forældre som ressource i inklusionsarbejdet

Samtlige medarbejdere mener, de i høj grad eller nogen grad lykkes med at skabe gode relationer til alle forældre uanset forældrenes baggrund. Langt de fleste svarer desuden, at de i høj grad eller nogen grad arbejder bevidst med forskelligheden i forældregruppen. Men der er også række områder, inden for forældresamarbejdet, som med fordel kan udvikles.

En del medarbejdere vurderer, at de i mindre grad eller slet ikke lykkes med at inddrage forældrene som ressource i inklusionsarbejdet. Også forældrenes svar peger på, at dette arbejde kan styrkes. Fx har under halvdelen af forældrene talt med institutionen/dagplejen om, hvordan de kan bidrage til børnegruppens trivsel.

Dialogen mellem forældre og institution/dagpleje om deres barns udvikling og trivsel er også et muligt udviklingsområde. Mere end en fjerdedel af forældrene oplever, de får for lidt information om deres barns udvikling og trivsel. Ca. en tredjedel af forældrene synes ikke, at personalet taler med dem om, hvordan de kan styrke deres barns udvikling og trivsel og bidrage til, at barnet bliver en del af fællesskabet. Forældrene kan bruge personalet som sparringspartner i svære situationer og føler sig generelt trygge ved, at de kan komme til personalet med spørgsmål og bekymringer om deres barns udvikling og trivsel, men oplever at de selv skal opsøge sådanne samtaler.

Forældrearrangementer, som alle kan deltage i uanset baggrund, er et andet område, der kan udvikles. En del medarbejdere angiver, at de i mindre grad eller slet ikke *lykkes med* eller ikke *har fokus på* at holde forældrearrangementer, alle kan deltage i.

Forældrene vurderer forældrearrangementerne lidt mere positivt, men mere end hver tiende forælder oplever i mindre grad eller slet ikke, at institutionen/dagplejen holder forældrearrangementer, som alle forældre kan deltage i uanset baggrund.

Der er en stor forældregruppe (mere end hver femte), som i mindre grad deltager i forældrearrangementer og en tilsvarende gruppe, der ikke oplever, at kontakten forældrene imellem fungerer godt.

En relativt stor andel af forældrene svarer, at de ikke har tilstrækkeligt indblik i hverdagen i institutionen/dagplejen til at vurdere en række forhold. Nogle typer af aktiviteter og forhold er tilsyneladende sværere for forældrene at vurdere end andre.

Organisering og ledelse

Medarbejderne vurderer generelt organiseringen af det konkrete daglige inklusionsarbejde positivt.

Langt de fleste medarbejdere fra institutioner arbejder i mindre grupper/organiserede fællesskaber hver dag eller de fleste dage. Det gælder især i forbindelse med *strukturerede voksenstyrede aktiviteter* og *rutiner*. Det gælder i lidt mindre grad for *børnestyrede aktiviteter*. Dagplejerne er mindre tilbøjelige til at arbejde i små grupper i legestuerne, end man er i institutionerne i dagligdagen.

De fleste medarbejdere angiver, at der er løbende dialog og sparring i personalegruppen/mellem dagplejer og dagplejepædagog om udvikling, trivsel og læring hos hhv. alle børn og børn med særlige behov. Der er en tendens til, at dialogen om børn med særlige behov i lidt højere grad er

formaliseret og systematiseret, mens dialogen om øvrige børn mere finder sted som uformelle drøftelser på ad hoc-basis i dagligdagen.

Medarbejderne vurderer den rammemæssige/organisatoriske understøttelse af inklusionsarbejdet mindre positivt. For en fjerdedel bruges læreplanen ikke aktivt til at understøtte og beskrive inklusionsarbejdet. Mere end en tredjedel af dagplejerne og knap hver fjerde medarbejder i institutionerne arbejder ikke med inklusion ud fra fælles formulerede principper og målsætninger. En relativt stor andel af medarbejdere er ikke bekendt med, om der er procedurer for, hvordan bekymringer for et barn bringes frem. En mindre andel af medarbejderne angiver, at der ikke bliver udarbejdet handleplaner for opfølgning, hvis et barn i en periode har behov for en særlig indsats, eller at de ikke ved, om det er tilfældet. I en fjerdedel af institutionerne er inklusionsarbejdet ikke så bredt forankret, som omorganiseringen af støtteindsatserne lægger op til.

Lidt over halvdelen af medarbejderne oplever, at dagplejepædagogen/ledelsen i høj grad understøtter arbejdet med inklusion. Lidt mere end en tredjedel svarer "i nogen grad". En mindre andel på ni procent oplever, at ledelsen understøtter inklusionsarbejdet i mindre grad.

Vurdering af forandring

Over halvdelen af medarbejderne oplever, der er sket en forandring af organiseringen af det pædagogiske arbejde efter omorganiseringen. Dagplejerne oplever det i mindre grad.

En stor andel af medarbejdere oplever, at omorganiseringen har haft en positiv indflydelse på organiseringen af det pædagogiske arbejde mht. at arbejde med systematisk tilrettelæggelse, mht. andelen af målrettede pædagogiske aktiviteter, kollegial sparring og refleksion og mht. at have en systematik for at følge op på alle børns udvikling, trivsel og læring. Knap to tredjedele af medarbejderne er enige eller delvist enige i, at omorganiseringen har givet bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov. Lidt mere end to tredjedele mener, at det gælder for alle børn.

Kun en fjerdedel af forældrene oplever, der er sket en forandring i deres barns institution/dagpleje mht. arbejdet med inklusion efter omorganiseringen. Det kan evt. skyldes, at de mangler information om omorganiseringen og inklusionsarbejdets formål og mål.

Lidt over en tredjedel af de forældre, der oplever, at omorganiseringen har medført en forandring i inklusionsarbejdet, er delvist uenige eller uenige i, at omlægningen har skabt bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov.

En række positive forandringer efter omorganiseringen blev fremhævet i fokusgrupperne, herunder sparring fra inklusionspædagog, de faste møder med den tværfaglige gruppe, samt at man i højere grad arbejder forebyggende og hurtigt kan iværksætte tiltag, fordi ressourcerne ikke først skal allokeres. Omvendt opleves det som udfordringer, at enkelte børn kan tage al inklusionspædagogens tid, så der er begrænset tid til at understøtte det øvrige inklusionsarbejde, at institutionerne/dagplejen nu skal rumme børn med større udfordringer, og at det efter omlægningen kan opleves som svært at komme "videre i systemet" med disse børn.

1.1.3 Udviklingspotentialer og opmærksomhedspunkter

Samlet set peger datamaterialet på en række opmærksomhedspunkter og udviklingspotentialer:

- Der kan med fordel arbejdes med, hvordan det i endnu højere grad lykkes, at alle børn indgår i fællesskaber – særligt i de børnestyrede aktiviteter. Børnestyrede aktiviteter er en aktivitetstype, som er mere udfordrende mht. at sikre alle børns deltagelse i fællesskaber og mht. at tilgodese det enkelte barns behov tilstrækkeligt. De børnestyrede aktiviteter rummer desuden en særlig eksklusionsrisiko – især i uderummet.
- Der er et udviklingspotentiale i at styrke arbejdet med mindre børnegrupper for dagplejerne i forbindelse med besøg i legestuerne og for institutionerne i forbindelse med de børnestyrede aktiviteter.
- Det er et væsentligt opmærksomhedspunkt, hvordan institutioner/ dagplejer kan arbejde med, at individuelle behov for ro/ uforstyrrethed, mulighed for at lege alene og mulighed for at medbringe legetøj, der kan hjælpe barnet ind i legerelationer tilgodeses i højere grad.

- Den del af læringsmiljøet, der handler om, at personalet ser og anerkender alle børns evner samt møder det enkelte barn på dets udviklingstrin og arbejder med læring derfra, kan styrkes.
- Personalet kan med fordel overveje, hvordan den daglige organisering og strukturerne er hensigtsmæssige i forhold til børnenes flow og fællesskaber.
- Det er relevant, at personalet er opmærksomt på forskellige betydninger af begreber, forskellige normer og forskellige opfattelser af situationer voksne og børn imellem – det gælder fx begreber som "ven" og "venskab" og normer omkring det at lege alene eller lege med andre og forskellige opfattelser af spisesituationen.
- Børnene udtrykker stort behov for de voksnes tilstedeværelse også i relation til sociale relationer. Men børnene kan opleve de voksne som utilgængelige, selvom de er fysisk til stede – fx hvis de taler med hinanden. Det er relevant at være opmærksom på i forhold til den daglige organisering i institutionerne og i legstuerne.
- Der er et uudnyttet potentiale i forhold til i højere grad at inddrage forældrene som ressource i inklusionsarbejdet. Det gælder særligt i forhold til at styrke dialogen med forældrene om, hvordan de kan understøtte trivsel i børnegruppen og understøtte trivsel og udvikling hos deres eget barn. Desuden kan forældresamarbejdet styrkes mht. i højere grad at have fokus på at holde forældrearrangementer alle forældre kan deltage i uanset baggrund. Endelig kan formidlingen til forældrene omkring mål og formål med inklusionsarbejdet overvejes, samt om der er behov for øget formidling af visse typer af aktiviteter/forhold til forældrene, eller om forældrene ikke oplever et behov for denne viden.
- På det organisatoriske plan er der et væsentligt potentiale i at arbejde med i højere grad at sikre fælles procedurer, at læreplaner i højere grad understøtter inklusionsarbejdet, at styrke kendskabet til mål for arbejdet med inklusion samt at understøtte en bred forankring af inklusionsopgaven i institutionerne. I den forbindelse er det også relevant at overveje, hvordan lederne i endnu højere grad kan understøtte inklusionsarbejdet.

2 Indledning

Randers Kommune gennemførte i 2012 en omorganisering af støtteindsatser på dagtilbudsområdet. Omorganiseringen indebærer en decentralisering af ressourcerne til at etablere tilbud og støtteindsatser for børn med særlige behov. Disse ressourcer – både personalemæssige og økonomiske – er med den nye ordning lagt ud til de enkelte dagtilbud og institutioner, hvor de tidligere var placeret i et centralt støttekorps. En del af medarbejderne fra det tidligere støttekorps er med omorganiseringen blevet fordelt ud på de enkelte institutioner, hvor de nu indgår i personalegruppen.

Hensigten med omorganiseringen har bl.a. været at styrke arbejdet med inkluderende børnemiljøer i dagtilbuddene. Det er således et krav til de enkelte enheder, at indsatsen skal organiseres og pædagogikken udfoldes, så alle børns trivsel, læring og udvikling understøttes i et inkluderende miljø. For at understøtte dette har alle dagtilbud fået ressourcer til at etablere særlige forløb for enkelte børn eller grupper af børn. Nogle steder har man valgt at anvende ressourcerne til inklusionspædagoger. Desuden afholdes der møder mellem dagtilbud/institutioner og en tværfaglig gruppe, der består af fremskudte rådgivere, PPR og sundhedsplejen. Dagtilbuddene vælger selv, hvad disse møder skal anvendes til – det kan fx være rådgivning om konkrete børn eller sparring af mere generel karakter i forbindelse med inklusionsarbejdet.

Randers Kommune har formuleret målsætninger for omorganiseringen og en række indikatorer for, hvornår disse målsætninger er indfriet. Målsætningerne omhandler bl.a., at mangfoldighed værdsættes, at alle børn indgår aktivt i fællesskaber, at forældre inddrages som ressource i inklusionsarbejdet, samt at medarbejderne støtter trivsel, udvikling og læring i dagtilbuddet via fleksible og differentierede indsatser. Kommunen har desuden beskrevet, hvilke forudsætninger der skal være til stede i dagtilbuddene for at skabe inkluderende børnemiljøer. Målsætninger og forudsætninger fremgår af appendiks C.

Randers Kommune bad i 2014 EVA om at gennemføre en evaluering af omorganiseringen.

2.1 Formål

Evalueringens formål er at belyse dagtilbuddenes arbejde efter omorganiseringen af støtteindsatsen, herunder i hvilken grad de formulerede målsætninger for omorganiseringen af støtteindsatserne er blevet indfriet, og i hvilken grad de forudsætninger for inkluderende børnemiljøer, som kommunen har beskrevet, er til stede i institutionerne/hos dagplejerne.

Evalueringen tager udgangspunkt i og belyser følgende temaer, som Randers Kommune på baggrund af målsætninger og forudsætninger har defineret som centrale for inklusionsarbejdet:

- Aktiv deltagelse og fællesskab
- Mangfoldighed og forskellighed
- Trivsel og læring
- Forældres deltagelse
- Ledelse og organisering

Indsamlingen og analysen af data er struktureret ud fra disse temaer.

Evalueringen beskæftiger sig alene med indholdsmæssige aspekter af omorganiseringen. Randers Kommune gennemfører en særskilt evaluering af den økonomiske del af den nye tildelingsmodel.

2.2 Evalueringsdesign og metoder

Evalueringen bygger på tre datakilder:

- Børnetilkendegivelser i elleve fokusinstitutioner
- Spørgeskemaundersøgelser blandt samtlige medarbejdere og forældre
- Fokusgruppeinterview med medarbejdere, ledere og forældre fra ti fokusinstitutioner.

Randers Kommune har udvalgt elleve institutioner som repræsentanter for kommunens institutioner. Fokusinstitutionerne er udvalgt, så de repræsenterer en spredning, bl.a. mht. institutionstyper, driftsformer, placering i land/by og socioøkonomiske faktorer. Indsamling af børnetilkendegivelser er gennemført i alle elleve fokusinstitutioner, mens ti af fokusinstitutionerne har deltaget i fokusgruppeinterview.

I det følgende afsnit er de tre datakilder og brugen af dem kort beskrevet. Se evt. appendiks A for en mere udførlig beskrivelse af de anvendte metoder og datakilder.

2.2.1 Børnetilkendegivelser

Formålet med at indsamle børnetilkendegivelser har været at få viden om aspekter af og situationer i børnenes hverdag, der har betydning for deres oplevelse af at være en del af fællesskabet og at føle sig inkluderet i institutionen/dagplejen. Ud over at fungere som selvstændig datakilde er viden fra børnetilkendegivelserne blevet anvendt som input til spørgeskemaerne. Indsamlingen af børnetilkendegivelser har givet vigtige input om forhold og fænomener, der ellers ikke har været opmærksomhed over for fra et voksenperspektiv, og som der ikke ville være blevet spurgt ind til i spørgeskemaundersøgelsen, hvis ikke der var blevet indsamlet børnetilkendegivelser.

Forud for indsamlingen af børnetilkendegivelser afholdt EVA et seminar med repræsentanter fra hver af de elleve fokusinstitutioner. På seminaret blev deltagerne introduceret til de konkrete metoder, de skulle anvende, og til det at arbejde med børneperspektiver mere generelt.

Børnetilkendegivelserne er indsamlet via observationer af og interview med børn fra de elleve fokusinstitutioner. Der er foretaget observationer i alle elleve fokusinstitutioner. Børneinterviewene er blevet gennemført i de syv af fokusinstitutionerne, der har børn i aldersgruppen 3-6 år. Interviewene blev optaget enten på video eller som lydfiler.

Det overordnede emne for interviewene har været inklusion og eksklusion. Børnene er bl.a. blevet spurgt om, hvad de gør, når de gerne vil finde nogen at lege med, hvornår det er nemt eller svært, og hvad de voksne gør og burde gøre for at hjælpe i den sammenhæng. Den samlede interviewguide er vedlagt som appendiks B.

I observationerne skulle pædagogerne/dagplejepædagogerne observere to børn en hel dag med henblik på at få øje på situationer, hvor der var noget på spil for børnene mht. inklusion eller eksklusion. Pædagogerne har nedfældet deres observationer og efterfølgende refleksioner på opsamlingsark, som EVA har udarbejdet.

EVA har analyseret materialet fra interview og observationer. Efterfølgende er der blevet afholdt et virtuelt møde mellem EVA og en deltager fra hver fokusinstitution, som har været involveret i indsamlingen af børnetilkendegivelserne. På mødet blev pointer fra materialet diskuteret, og det blev drøftet, hvordan materialet kunne kvalificere og supplere udformningen af de efterfølgende spørgeskemaundersøgelser blandt forældre og medarbejdere.

2.2.2 Spørgeskemaundersøgelser blandt medarbejdere og forældre

Der er gennemført to spørgeskemaundersøgelser: én undersøgelse blandt samtlige medarbejdere og én blandt samtlige forældre med børn i dagtilbud i Randers Kommune.

EVA har udarbejdet spørgeskemaerne til begge undersøgelser på baggrund af dels de temaer, som Randers Kommune har formuleret, dels de målsætninger og indikatorer, kommunen har opstillet for projektet, og på baggrund af input fra børnetilkendegivelserne.

Dataindsamlingen er gennemført elektronisk af hhv. EVA og Epinion. EVA har stået for analysen af data fra begge spørgeskemaundersøgelser.

2.2.3 Fokusgruppeinterview

EVA har gennemført fokusgruppeinterview med et udsnit af hhv. medarbejdere, ledere og forældre fra ti af de elleve fokusinstitutioner. Den sidste institution havde ikke mulighed for at deltage.

Formålet med fokusgrupperne har været at få uddybet og nuanceret resultaterne fra spørgeskemaundersøgelserne. Interviewene er gennemført med afsæt i resultaterne fra spørgeskemaundersøgelserne og de indledende børnetilkendegivelser.

2.2.4 Analyse og afrapportering

Analysen af børnetilkendegivelserne bliver afrapporteret i et selvstændigt kapitel (kapitel 2), fordi børnetilkendegivelserne også har dannet grundlag for den øvrige dataindsamling.

I kapitel 3 afrapporterer vi på spørgeskemaundersøgelser og fokusgruppeinterview. Afrapporteringen er struktureret ud fra de temaer, Randers Kommune har formuleret, jf. afsnit 1.1. Desuden refererer vi nogle steder til analysen af børnetilkendegivelserne. I kapitel 3 sammenfatter vi derudover analysen fra både kapitel 2 og kapitel 3.

3 Resultater fra børnetilkendegivelser

Som nævnt har formålet med at indsamle børnetilkendegivelser i denne evaluering været dobbelt: På den ene side har formålet været at få viden om temaer, der, ud fra børnenes perspektiver, er vigtige i forbindelse med inklusion og eksklusion, og som derfor har været relevante at inddrage i den videre undersøgelse. På den anden side har børnetilkendegivelserne en berettigelse som datakilde på lige fod med de øvrige datakilder i evalueringen (spørgeskemaundersøgelser og fokusgrupeinterview).

Fordi børnetilkendegivelserne er en central del af evalueringen og er indgået i grundlaget for den øvrige dataindsamling, har vi valgt at afrapportere på analysen af børnetilkendegivelserne i dette selvstændige kapitel. Der vil dog også blive refereret til børnetilkendegivelserne i den øvrige analyse.

Der er som beskrevet i indledningen blevet gennemført observationer af børn i samtlige fokusinstitutioner med fokus på situationer, hvor der var noget på spil for børnene mht. inklusion eller eksklusion. Desuden er der blevet gennemført børneinterview med en gruppe af de ældste børn i hver af de syv institutioner, der har børn i aldersgruppen 3-6 år. Tilgangen til både interview og observationer har været eksplorativ netop med henblik på at give mulighed for at få nye perspektiver til den videre undersøgelse. Børnetilkendegivelserne er analyseret af både de involverede medarbejdere og EVA.

For en nærmere beskrivelse af den metodiske tilgang til børnetilkendegivelserne, se appendiks A.

3.1.1 Analytiske pointer

De pointer, der er kommet frem på baggrund af analysen af observationer og børneinterview, kan overordnet inddeles i følgende temaer, der alle knytter sig til børns oplevelser af deres muligheder for at være inkluderede/ekskluderet i deres hverdag i institutionen eller dagplejen:

- Steder, ting og fysiske rammer
- De voksnes rolle
- Særlige situationer
- Forskellig betydning af begreber

I det følgende udfolder vi, hvad børnene konkret har peget på under interviewene, og hvad pædagogerne har observeret inden for hvert af disse temaer. Afslutningsvis i dette kapitel fremhæver vi nogle mere generelle pointer, som børnetilkendegivelserne har bidraget med.

3.1.2 Steder, ting og fysiske rammer

Indsamlingen af børnetilkendegivelser peger bl.a. på, at der er forhold vedr. ting, konkrete steder og fysiske rammer i institutionen/dagplejen, som har betydning for børnenes oplevelser med inklusion og eksklusion.

Ønske om uforstyrrethed og mulighed for at lege alene

Flere børn giver udtryk for et behov for fred, ro og uforstyrrethed i institutionen. De efterspørger muligheden for at kunne lege alene, og de efterspørger steder, hvor de kan være helt i fred. De efterspørger også muligheden for at kunne lege med andre børn uden risiko for at blive afbrudt i legen. Som eksempel herpå fortæller et barn, at han godt kunne tænke sig "en mur" inde på stuen, som kunne skærme legen og samtidig beskytte mod, at nogen kan gå deres vej midt i legen.

Larm som barriere

Der er børn, der oplever, at det kan være svært at lege indendørs på grund af meget larm. Fx giver et barn udtryk for nogle gange ikke at kunne holde ud at være i bestemte rum og sammenhænge, fordi der er for meget larm. Larmen kan på den måde blive en barriere for nogle børn mht. at kunne indgå i fællesskabet. Nogle børn giver i den forbindelse udtryk for, at de voksne skulle være bedre til at stoppe larmen.

Det fysiske overblik

Det fremgår også, at det kan være svært for børnene at have overblik over og overskue de fysiske rammer – bare det helt konkret at kunne finde andre børn kan være en udfordring for nogle børn. Store møbler mv. kan være en hindring i den sammenhæng.

Legepladsens muligheder og udfordringer

Legepladsen rummer både muligheder og udfordringer set fra børnenes perspektiv. Nogle børn oplever, at legepladsen giver mulighed for uforstyrrethed. Andre oplever, at legepladsen giver for meget uforstyrrethed, og at de voksne har svært ved at se og høre alt det, der foregår. Fx nævner nogle børn, at der kan blive sagt mange ubehagelige ting på legepladsen, som de voksne ikke opdager eller reagerer på. I tilknytning hertil er nogle pædagoger ud fra observationerne blevet opmærksomme på, at de voksne ofte griber ind i situationer og konflikter, hvor de agerer ud fra, hvad de har set, selvom de ikke har set det, der har ledt op til konflikten.

Tilsvarende fremhæver nogle pædagoger, at de ud fra observationerne er blevet opmærksomme på, at legepladsen kan være et særligt udfordrende sted for børnene: Det er et sted, hvor der potentielt kan foregå en del eksklusion, og hvor tonen mellem børnene kan være rå. Pædagogerne peger på, at der typisk er få voksne på legepladsen, samtidig med at den kan være svær at overskue. Derfor kan der foregå mange eksklusionsprocesser, som de voksne ikke bemærker.

I relation hertil nævner nogle af de involverede pædagoger, at de ud fra observationerne er blevet mere opmærksomme på, at tiden på legepladsen kræver, at de voksne har en plan for, hvad der skal foregå derude, og har nogle tilbud om aktiviteter. I den forbindelse fortæller en pædagog, at de i hendes institution typisk har tænkt, at legepladsen er et godt sted at være med børnene, når de er få voksne, men at observationerne har gjort dem opmærksomme på, at legepladsen tværtimod kræver tilstedeværelse fra flere voksne.

Ting og tøj som adgang til fællesskab eller legitimering af at lege alene

Af interview og observationer fremgår det, at legetøj kan have en væsentlig betydning for fællesskabet. Bestemte ting eller tøj hjemmefra kan også give adgang til fællesskab. Legetøjet kan rumme en mulighed for fællesskab, hvis det er noget, man kan deles med andre om. At deles om noget er i børnenes optik at være venner.

At have noget legetøj med hjemmefra kan gøre, at det opleves som i orden at lege alene. Fx siger et barn: "Man kan godt lege med sig selv, især hvis man har nogle af sine egne ting med".

3.1.3 De voksnes rolle

En gennemgående tendens i børneinterviewene er, at børnene giver meget klart udtryk for de voksnes betydning og for et ønske om voksentilstedeværelse.

De voksne som hjælpere

Ifølge børnene har de voksne en vigtig funktion mht. at hjælpe børnene ind i fællesskaber. De voksne kan hjælpe med at finde nogen at lege med i situationer, hvor det er svært. Derudover kan de voksne fungere som mæglere imellem børnene og skaffe en adgang til at være med i en leg, man ellers er blevet afvist fra. Fx nævner et barn, at "hvis man har fået nej til at være med i en leg, kan de voksne spørge hvorfor, og så får man måske lov til at være med alligevel". På baggrund af observationerne fremhæver nogle pædagoger, at de voksne skal have blik for, hvornår de skal gå ind i en leg eller sætte noget i gang for at hjælpe enkelte børn, så de føler sig accepteret i gruppen, og for at give fællesoplevelser og sammenhold. Nogle børn nævner dog, at de helst selv vil finde nogen at lege med, og nogle giver udtryk for behovet for at være i fred for de voksne.

Voksne som deltagere i leg

Pædagogerne nævner, at børnetilkendegivelserne også peger på, at børnene ofte synes, det er sjovt, når de voksne er med i legen. Hvis en voksen sætter sig ned og går i gang med noget med et barn, kommer der hurtigt andre børn til, der gerne vil være med. På den måde kan den voksnes tilstedeværelse i legen være det, der får hjulpet nogle børn ind i en leg med andre børn.

De voksne som opretholdere af social orden

De voksne opleves også som dem, der skal opretholde en vis orden. Fx nævner et barn, at "de voksne hjælper med, at der ikke er nogen, der slår". De voksne kan også hjælpe med at løse konflikter. Som nævnt i forrige afsnit oplever nogle børn dog også, at de voksne ikke sikrer denne orden tilstrækkeligt, herunder at der kan ske for meget på legepladsen, som de voksne ikke opdager, og at de voksne i højere grad burde forhindre larm. Børnene giver altså udtryk for, at de voksne i højere grad skal være proaktive i forbindelse med børnenes konflikter.

De voksne kan give trøst

Børnene fremhæver også, at de voksne kan hjælpe med at sige farvel og kan trøste. Et barn fortæller fx, at "man kan få lidt ondt i maven og blive ked af det, når nogen siger nej til at lege, men at det hjælper, når de voksne trøster".

De voksne skal opleves som tilgængelige

I den forbindelse er det relevant, at børneinterviewene rummer flere eksempler, hvor børnene giver udtryk for, at de voksne opleves som utilgængelige, når de taler med hinanden. Fx siger et barn: "Nogle gange hjælper de voksne ikke én, fordi de står og snakker". Dvs. at børnene kan opleve de voksne som utilgængelige, selv om de er fysisk til stede i nærheden af børnene.

Sjove voksne

En anden ting, børnene fortæller om, er, at det er rart, når de voksne laver sjov. De voksne er også eftertragtede som legedeltagere. På spørgsmålet om, hvad de ville gøre, hvis de kunne trylle med de voksne, svarer nogle børn, at de ville trylle de voksne mere sjove. Der er også nogle børn, der ville trylle nogle af de voksne væk – et barn siger i den sammenhæng: "Vi behøver ikke så mange voksne, men der skal være nogen!"

Voksnes strukturer

I interviewene giver nogle børn udtryk for, at adgang til rum og fællesskab er afhængig af voksenlogikker. Det kan fx være alder, stuetilknytning, tidspunkt på dagen eller de voksnes individuelle vurderinger, som kan afgøre, om man fx må gå fra eller være med i en aktivitet, eller kan afgøre, hvilke steder man må være og med hvem. Dvs. at børnene kan opleve, at de voksnes logikker og regler for, hvornår man må være det ene eller det andet sted og med hvem, bliver barrierer for at indgå i bestemte fællesskaber.

En institution fremhæver desuden, at måden, der tales om børnene på, også er afgørende for det enkelte barns muligheder for at indgå i fællesskabet.

Interviewene tegner altså et billede af, at børnene oplever de voksne som meget vigtige i deres dagligdag i institutionen – både mht. at understøtte relationer og fællesskab, mht. at sikre orden, mht. at mægle og mht. at trøste. Samtidig er der områder, hvor børnene godt kunne tænke sig, at de voksne gjorde tingene anderledes. Fx nævner børnene, at de voksne burde være mere sjove og mindre sure, skabe ro og uforstyrrethed og sige stop, når det larmer for meget. De skal ifølge børnene opdage, når nogen siger noget ubehageligt, og gøre noget ved det, og de skal flytte dem, der slår. Endelig skal de opleves som tilgængelige for børnene – det er ikke tilstrækkeligt, at de fysisk set er til stede.

3.1.4 Situationer

På baggrund af observationerne har pædagogerne/daglejerpædagogerne fået øje på situationer, som rummer både muligheder for inklusion og risiko for eksklusion. I nogle af interviewene peger børnene også på situationer, hvor det kan være mere eller mindre svært at finde nogen at lege med og blive en del af fællesskabet.

Først og fremmest peger pædagogerne på betydningen af en struktureret, organiseret og planlagt hverdag som væsentlig i forbindelse med inklusionsarbejdet.

Aflevering

I forbindelse med aflevering er det vigtigt, at de voksne får hjulpet børnene i gang med aktiviteter eller leg. Flere børn giver udtryk for, at det kan være svært at komme ind på stuen, når ens venner er gået i gang med at lege.

Spisning og andre rutiner

Pædagogerne er ud fra observationer blevet opmærksomme på, at der kan være stor forskel på børnenes og de voksnes opfattelse af, hvad der skal foregå i spisesituationen. Pædagogerne er tilbøjelige til at se måltidet som en social arena, hvor der kan skabes forbindelser imellem børnene og indgå legeaftaler. Børnene er derimod til stede "her og nu" og er mest optagede af maden. De er ikke optagede af at snakke eller af relationer til de andre børn og voksne. Dvs. at pædagogernes bestræbelser på at danne relationer i denne situation kan gå hen over hovedet på børnene.

Observationerne har også givet en opmærksomhed over for, at det er vigtigt at have fokus på individuelle behov i forbindelse med rutinesituationer, og at disse behov netop kan være knyttet til, hvordan barnet kan indgå i sociale sammenhænge og relationer. Fx blev nogle pædagoger opmærksomme på et barn, der i garderobesituationen har behov for at tage sit tøj af meget langsomt, så hun samtidig kan overskue, hvad der foregår i rummet socialt set.

Børnestyrede aktiviteter

De børnestyrede aktiviteter (den frie leg) kan være en udfordring for børnene. Det gælder i særdeleshed den leg, der finder sted i uderummet. Som det også blev nævnt i afsnit 2.1.2, er legepladsen et sted, der rummer både muligheder og udfordringer. Nogle af pædagogerne fremhæver, at det kræver rigtig mange kompetencer og færdigheder hos børnene at kunne danne venskaber og være i fællesskaber uden voksenstyring, og det kræver mange kompetencer at indgå i en god leg. Nogle af pædagogerne påpeger i den sammenhæng, at der er stort behov for de voksnes tilstedeværelse, også i forbindelse med de børnestyrede aktiviteter.

Skift imellem forskellige situationer

Mange skift imellem forskellige situationer kan også være en udfordring for børnene. Ud fra observationerne ses det, at det at være i gang med en aktivitet og blive bedt om at slippe det for lynhurtigt at skulle indgå i en ny aktivitet med og relation til andre børn kan være rigtig svært for nogle børn. Det kan fx være skiftet fra den mere børnestyrede leg til, at nu skal en voksenstyret aktivitet sættes i gang. Det kan være skiftet fra leg til de rutiner, der skal finde sted på bestemte tidspunkter, og som måske indebærer en ny social kontekst og nye "regler". Børnene skelner ikke nødvendigvis mellem de forskellige situationer, og de voksnes strukturer kan komme på tværs af og forstyrre børnenes flow.

3.1.5 Forskellig betydning af begreber blandt børn og voksne

Observationer og interview har også givet anledning til nogle mere overordnede og generelle betragtninger, som kan være relevante at reflektere over i forbindelse med inklusionsarbejdet i institutionerne.

Det er relevant at overveje, om det, at man skal have nogen at lege med, primært er en voksen-norm, som lægges ned over børnene, når de voksne taler om og fokuserer på vigtigheden af at finde venner og at finde nogen at lege med. I nogle sekvenser af interviewene bliver det fx italesat som noget problematisk, at man leger alene, og som noget, der skal gøres noget ved. Nogle børn ser det ikke i samme udstrækning som et problem at lege alene. Som nævnt er der tværtimod nogle børn, der efterspørger muligheden for netop at kunne lege alene.

Ud fra interviewene er det også tydeligt, at nogle børn tillægger ordet "ven" en anden betydning, end de voksne gør. De voksne italesætter i interviewene venskab som noget ret omfattende og bindende og som noget, der indebærer en tæt relation over længere tid. Nogle af børnene giver i modsætning hertil udtryk for, at man er venner, hvis man har leget sammen og har kunnet

enes. Følgende udsagn fra børn illustrerer dette: "Man finder en ny ven, når man ikke lige har nogen at lege med" og "man er en god ven, når man deles om tingene". For børnene er det at være venner altså noget relativt flygtigt og konkret og noget, som hurtigt kan etableres. Denne åbenhed for nemt og hurtigt at blive venner rummer nogle muligheder for arbejdet med relationer.

3.1.6 Opsamling

Børnetilkendegivelserne viser et ønske blandt børnene om at kunne få fred og ro og kunne lege uforstyrret. Det handler både om at kunne få mulighed for at lege alene, at lege sammen med andre uden afbrydelser og at slippe for larm.

Legepladsen rummer en dobbelthed – på den ene side kan den give den plads, ro og uforstyrret-hed, som nogle af børnene efterspørger. På den anden side kan den – netop i kraft af den uforstyrret-hed, den muliggør – blive et sted, hvor eksklusionsmekanismer blandt børnene kan udfolde sig frit, fordi det er svært for de voksne at overskue alt det, der foregår på legepladsen.

Børnene tillægger det betydning at få lov til at medbringe eget legetøj – idet det både kan give adgang til fællesskaber og kan legitimere, at man leger alene.

En anden central tendens i børnetilkendegivelserne er et ønske om meget voksentilstedeværelse, på bestemte måder. De voksne opleves som meget vigtige mht. at understøtte relationer og fællesskab, at mægle i konflikter, at sikre orden i form af at dæmme op for, at nogen slår eller taler grimt, at skabe ro/uforstyrret-hed og at forhindre larm. Derudover kan de voksne trøste. Samtidig ønsker børnene, at de voksne er mere sjove, gør skøre ting og er mindre sure. Børnene kan opleve de voksne som utilgængelige, selvom de er fysisk til stede – fx hvis de voksne taler med hinanden. Det er relevant at være opmærksom på, når man overvejer den daglige organisering.

I forbindelse med aflevering kan det være vigtigt med hjælp til at komme ind i legefællesskaber. Spisesituationen har forskellig betydning for hhv. børn og voksne. For de voksne er måltidet også en social arena, for børnene handler måltidet primært om spising og om at være til stede her og nu, og det er derfor ikke nødvendigvis det rette forum for at indgå legeaftaler.

De børnestyrede aktiviteter kan være en udfordring for børnene. Det gælder i særdeleshed den leg, der finder sted i uderummet. Legepladsen er som nævnt et sted, der rummer både muligheder og udfordringer. Det kræver mange kompetencer og færdigheder hos børnene at kunne danne venskaber og være i fællesskaber og indgå i en god leg uden voksenstyring.

Skift imellem forskellige situationer kan også være en udfordring for børnene. Det at være i gang med noget og lynhurtigt at skulle indgå i en ny aktivitet og en ny social kontekst kan være svært. De voksnes strukturer kan komme på tværs af og forstyrre børnenes flow. Samtidig er strukturerne vigtige, bl.a. for at understøtte inklusion. Det giver anledning til at have en opmærksomhed over for, hvordan strukturerne er hensigtsmæssige for børnenes fællesskaber.

Endelig har indsamlingen af børnetilkendegivelserne givet en opmærksomhed over for forskellige betydninger af begreberne "ven" og "venskab" og forskellige normer børn og voksne imellem mht. det at lege alene eller lege med andre. Det er i den forbindelse et relevant opmærksomhedspunkt for de voksne, når de bruger bestemte begreber, at børn kan bruge disse begreber anderledes og tillægge dem anden betydning, end de voksne gør.

Flere af de nævnte pointer er inddraget som fokuspunkter i spørgeskemaerne og i fokusgruppe-interviewene.

4 Tematisk analyse af resultater fra spørgeskemaundersøgelser og interview

I dette kapitel beskriver vi resultaterne af dels spørgeskemaundersøgelserne blandt medarbejdere og forældre, dels fokusgruppeinterviewene. Kapitlet er bygget op omkring de temaer, som Randers Kommune har defineret som centrale for inklusionsarbejdet, og som er formuleret på baggrund af de målsætninger for omorganiseringen og forudsætninger for inkluderende børnemiljøer, som kommunen har defineret (jf. kapitel 2). Ud over at belyse disse temaer afsluttes analysen med en beskrivelse af forældre og medarbejderes vurderinger af omorganiseringen.

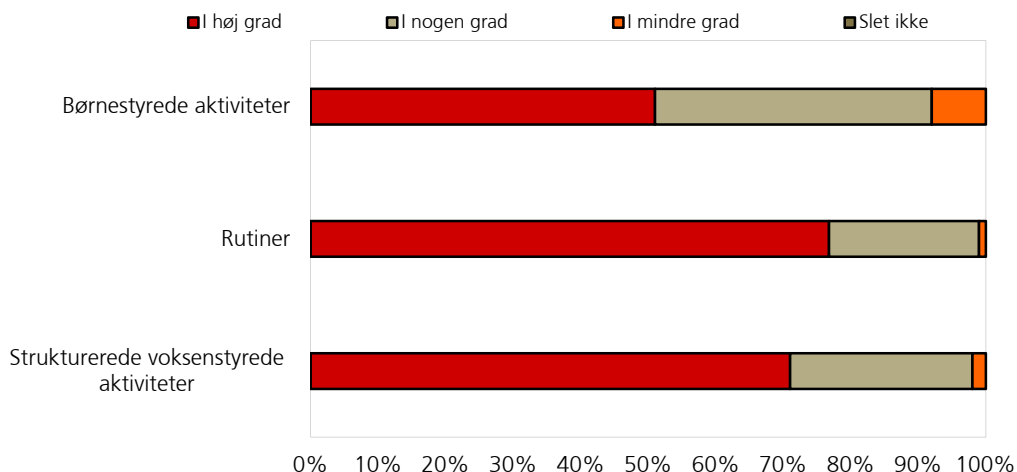
De enkelte temaer er belyst med udgangspunkt i resultaterne af spørgeskemaundersøgelserne blandt hhv. forældre og medarbejdere og suppleret med uddybninger og nuanceringer fra fokusgruppeinterviewene. Endelig er børnetilkendegivelserne inddraget de steder, hvor det er relevant.

4.1.1 Aktiv deltagelse i fællesskaber

En målsætning for omorganiseringen har været, at alle børn indgår som aktive deltagere i fællesskaber i institutionen/dagplejen.

Generelt vurderer medarbejderne deres indsats mht. at *arbejde målrettet med*, at alle børn indgår aktivt i fællesskaber, meget positivt. Det gælder i særlig grad mht. strukturerede aktiviteter og rutiner. Her vurderer så godt som alle medarbejdere, at de i nogen grad (ca. en fjerdedel) eller høj grad (ca. tre fjerdedele) arbejder målrettet med, at alle børn kan indgå aktivt i fællesskaber, jf. figur 1. Medarbejderne vurderer til gengæld, at de i lidt mindre grad arbejder målrettet med, at alle børn kan indgå i fællesskaber i forbindelse med *børnestyrede aktiviteter*. Kun ca. halvdelen mener, at de i høj grad arbejder målrettet med det, mens 41 % svarer, at de i nogen grad, og 8 % svarer at de i mindre grad arbejder målrettet med, at alle børn indgår aktivt i fællesskaber i forbindelse med børnestyrede aktiviteter, jf. figur 1.

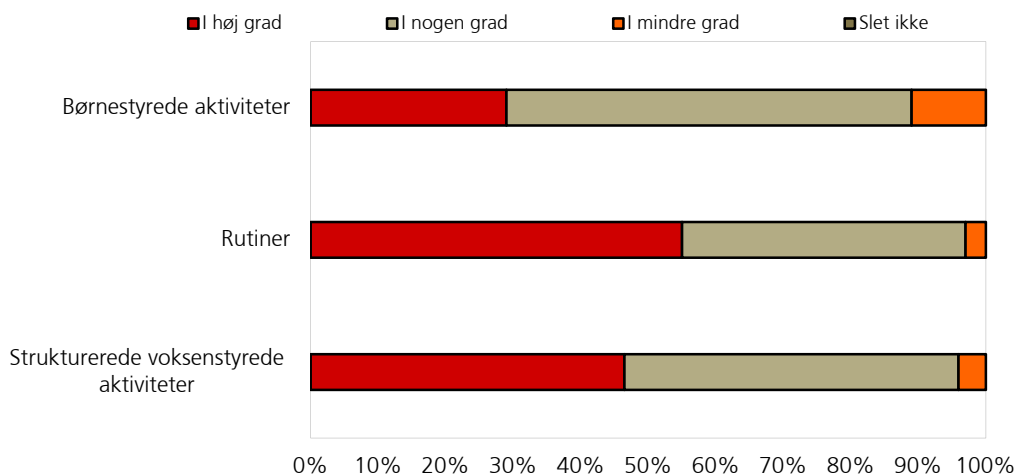
Figur 1
I hvilken grad vurderer du, at du/I arbejder målrettet med (fx via fælles refleksion, organisering, planlægning), at alle børn kan indgå aktivt i fællesskaber i forbindelse med nedenstående typer aktiviteter? (n = 463-468)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Når det kommer til, i hvilken grad medarbejderne vurderer, at de lykkes med, at alle børn indgår aktivt i fællesskaber i forbindelse med hhv. strukturerede aktiviteter, rutiner og børnestyrede aktiviteter, ændrer billedet sig en smule: Færre angiver, at de i høj grad lykkes med, at alle børn indgår aktivt i fællesskaber, jf. figur 2.

Figur 2
I hvilken grad vurderer du, at du/I lykkes med, at alle børn indgår aktivt i fællesskaber i forbindelse med nedenstående typer aktiviteter? (n = 464-467)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Dvs. at medarbejderne generelt arbejder målrettet med (fx via fælles refleksion, organisering og planlægning), at alle børn indgår i fællesskaber, men det lykkes ifølge deres egne vurderinger ikke i lige så høj grad, som de stiler imod i deres planlægning. Desuden viser data, at det er mht. de børnestyrede aktiviteter, at personalet er mindst tilbøjelige til både at arbejde målrettet med og at lykkes med, at alle børn indgår i fællesskaber, jf. figur 1 og 2.

I tilknytning hertil fremhæver nogle pædagoger, at de i forbindelse med indsamling af børnetilkendegivelserne er blevet opmærksomme på, at den børnestyrede leg (især i uderummet, som kan være svært at overskue for de voksne) rummer en særlig risiko for eksklusion. Tilsvarende fremgår det af børneinterviewene, at der kan foregå ting på legepladsen, som de voksne ikke ser, og hvor børnene bliver ekskluderet fra fællesskabet, jf. afsnit 3.1.2 om børnetilkendegivelser.

De fleste forældre (94 %) vurderer, at deres barn i høj grad eller i nogen grad "indgår aktivt i leg og aktiviteter sammen med andre børn". 5 % af forældrene vurderer, at deres barn i mindre grad indgår aktivt i leg og aktiviteter sammen med andre børn. På spørgsmålet om, i hvilken grad

barnets institution/dagpleje *arbejder med*, at alle børn kan indgå aktivt i leg og aktiviteter sammen med andre børn, svarer 83 % af forældrene, at det i høj grad eller nogen grad er tilfældet, mens knap 4 % vurderer, at det i mindre grad er tilfældet. Næsten 13 % af forældrene svarer, at de ikke har indblik nok i hverdagen i institutionen/dagplejen til at vurdere dette spørgsmål. Under fokusgruppinterviewet med forældrene blev det nævnt, at personalet støtter børnene i at komme ind i eksisterende lege, fx når de bliver afleveret om morgenen.

85 % af medarbejderne vurderer, at samarbejdet med den tværfaglige gruppe understøtter, at alle børn kan være en del af fællesskabet i institutionen/dagplejen.

Opsamling

Generelt vurderer medarbejderne deres indsats mht. at *arbejde målrettet med*, at alle børn indgår aktivt i fællesskaber meget positivt. Det gælder i særlig grad i forbindelse med strukturerede aktiviteter og rutiner og i lidt mindre grad i forbindelse med børnestyrede aktiviteter. Færre medarbejdere angiver, at de i høj grad *lykkes med*, at alle børn indgår aktivt i fællesskaber. Medarbejderne arbejder altså generelt målrettet med, at alle børn indgår i fællesskaber, men det lykkes ikke i helt samme grad. De børnestyrede aktiviteter er den aktivitetsform, hvor personalet i mindst grad lykkes med og i mindst grad arbejder målrettet med, at alle børn indgår i fællesskaber.

Den børnestyrede leg, især i uderummet, rummer ifølge både medarbejdere og børn en særlig risiko for eksklusion.

De fleste forældre vurderer, at deres barn i høj grad eller i nogen grad "indgår aktivt i leg og aktiviteter sammen med andre børn", men en mindre andel vurderer, at deres barn i mindre grad indgår aktivt i leg og aktiviteter sammen med andre børn. De fleste forældre vurderer dog, at barnets institution/dagpleje *arbejder med*, at alle børn kan indgå aktivt i leg og aktiviteter sammen med andre børn.

Samarbejdet med den tværfaglige gruppe understøtter ifølge de fleste medarbejdere, at alle børn kan være en del af fællesskabet i institutionen/dagplejen.

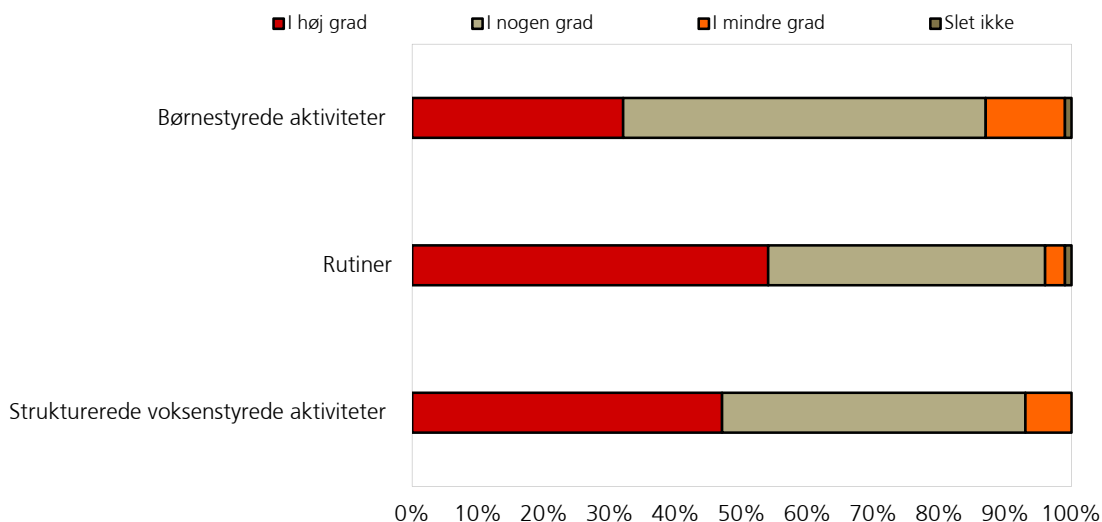
4.1.2 Mangfoldighed og forskellighed

Et væsentligt punkt i forbindelse med arbejdet med inkluderende børnemiljøer er muligheden for at tilgodese individuelle behov i løbet af dagen og et konstruktivt arbejde med mangfoldigheden i børnegruppen.

Medarbejderne er i den forbindelse blevet spurgt, i hvilken grad de tilgodeser det enkelte barns behov tilstrækkeligt i løbet af en dag i forbindelse med forskellige situationer (hhv. strukturerede aktiviteter, rutiner og børnestyrede aktiviteter).

Som det fremgår af figur 3, er de strukturerede voksenstyrede aktiviteter og rutiner igen den type situationer, som medarbejderne vurderer mest positivt: Hhv. 93 og 96 % af medarbejderne svarer, at de i nogen grad eller høj grad opfylder det enkelte barns behov tilstrækkeligt i disse sammenhænge. Det er meget parallelt med deres vurderinger af, i hvilken grad de lykkes med, at alle børn indgår i fællesskaber i disse situationer. Og ligesom det var tilfældet med at sikre deltagelse i fællesskaber, er der en mindre andel af medarbejderne (87 %), der vurderer, at de i nogen grad eller høj grad tilgodeser det enkelte barns behov i forbindelse med børnestyrede aktiviteter.

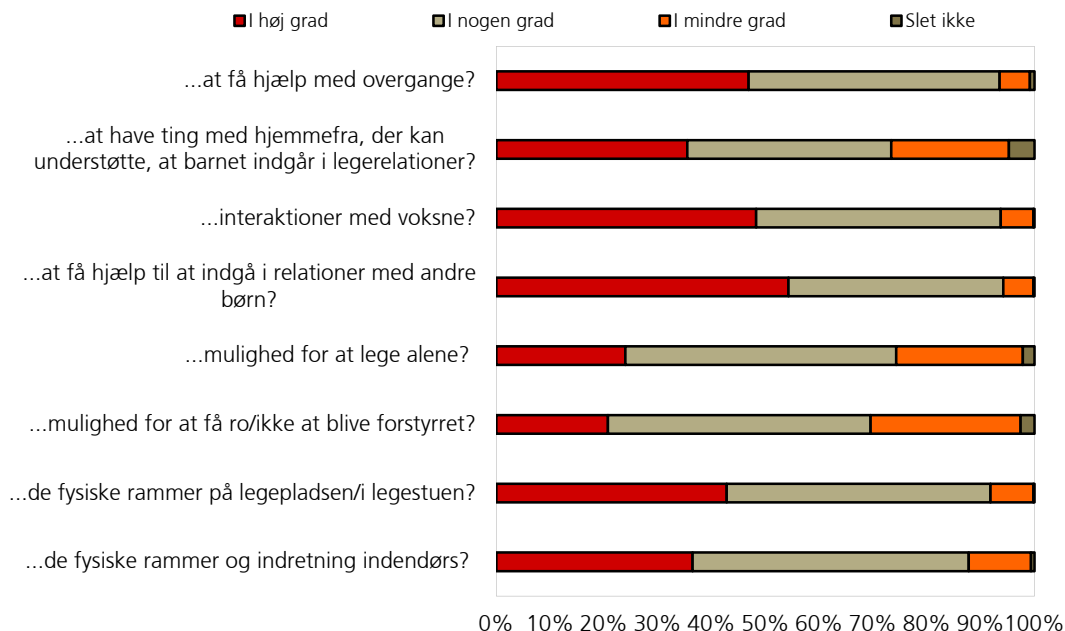
Figur 3
I hvilken grad vurderer du, at du/I tilgodeser det enkelte barns behov tilstrækkeligt i løbet af en typisk dag i forbindelse med nedenstående typer af aktiviteter?
 (n = 463-466)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Medarbejderne er også blevet spurgt om, i hvilken grad de tilgodeser det enkelte barns behov tilstrækkeligt i løbet af en dag i forbindelse med forskellige andre aspekter. Som det fremgår af figur 4, vurderer 94 % af medarbejderne, at de i høj grad eller nogen grad tilgodeser det enkelte barns behov mht. at få hjælp til at indgå i relationer med andre børn. Det er et centralt spørgsmål i forbindelse med inklusionsarbejdet.

Figur 4
I hvilken grad vurderer du, at du/I tilgodeser det enkelte barns behov tilstrækkeligt i løbet af en typisk dag i forbindelse med ... (n = 462-466)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Der er kun en lille forskel på medarbejdernes vurderinger af, i hvilken grad de tilgodeser det enkelte barns behov mht. fysiske rammer, hhv. indendørs og på legepladsen/i legestuen. Det enkelte barns behov mht. fysiske rammer bliver ifølge medarbejderne tilgodeset i lidt højere grad på legepladsen/i legestuen end i de indendørs faciliteter, jf. figur 4.

De områder, der scorer lavest inden for spørgsmålene om, hvorvidt det enkelte barns behov bliver tilgodeset tilstrækkeligt, er hhv. "mulighed for at få ro/ikke blive forstyrret", "at have ting med hjemmefra, der kan understøtte, at barnet indgår i legerelationer" og "at lege alene". Her svarer hhv. 31 %, 27 % og 26 %, at de i mindre grad eller slet ikke tilgodeser det enkelte barns behov tilstrækkeligt i løbet af en typisk dag, jf. figur 4. Det er væsentligt at bemærke, at det samtidig er nogle af de områder, som børnetilkendegivelserne viste er vigtige for børnene.

Under fokusgruppeinterviewet med medarbejdere blev det nævnt, at årsagerne til, at det i mindre grad lykkes at tilgodeser behovet for ro og uforstyrrelighed, er, at de fysiske rammer gør det svært. Medarbejderne oplever, der mangler plads til at skabe rum med ro og uforstyrrelighed. En medarbejder sagde fx: "Det er svært at skabe rum med ro. Selvom vi laver en halvæg, er børnene hele tiden opmærksomme på, om der kommer nogen ind".

Mht. spørgsmålet om muligheden for at lege alene blev det nævnt under fokusgruppeinterviewet med lederne, at mange års fokus på relationer og relationsdannelse måske har gjort, at medarbejderne i mindre grad har haft øje for at understøtte børns behov for at være alene og i mindre grad har anerkendt det som et legitimt behov.

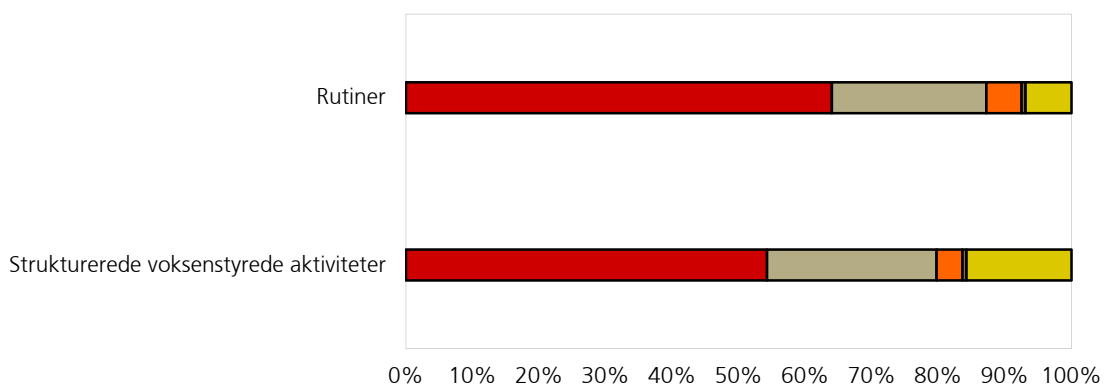
Personalet er også blevet bedt om at vurdere, i hvilken grad det lykkes at tilrettelægge aktiviteter, alle børn kan deltage i, og i hvilken grad det lykkes at arbejde bevidst med forskelligheden i børnegruppen. Her er svarene generelt positive: Hhv. 97 % og 93 % svarer "i høj grad" eller "i nogen grad" til disse spørgsmål. Der er dog store andele, der svarer "i nogen grad" (hhv. 44 og 38 %).

Forældrenes vurdering af, om institutionen/dagplejen er opmærksom nok på deres barns behov
Forældrene er tilsvarende blevet spurgt om, i hvilken grad de oplever, at institutionen/dagplejen er opmærksom nok på deres barns behov i forskellige situationer og mht. forskellige andre aspekter.

Som det fremgår af figur 5, vurderer størstedelen af forældrene (hhv. 87 og 80 %), at institutionen/dagplejen i høj grad eller nogen grad er opmærksom nok på deres barns behov i forbindelse med rutiner og strukturerede voksenstyrede aktiviteter. Der er dog også en lille andel af forældrene (hhv. 5 og 6 %), der vurderer, at personalet i mindre grad eller slet ikke er opmærksomme nok på deres barns behov i forbindelse med disse situationer. Endelig angiver hhv. 7 og 16 % af forældrene, at de ikke har indblik nok i hverdagen i deres barns institution til at vurdere det.

Figur 5
I hvilken grad oplever du, at dit barns institution/dagpleje er opmærksom nok på dit barns behov i forbindelse med nedenstående typer aktiviteter? (n = 2474)

■ I høj grad ■ I nogen grad ■ I mindre grad ■ Slet ikke ■ Jeg har ikke indblik nok i mit barns institution/ dagpleje til at vurdere det

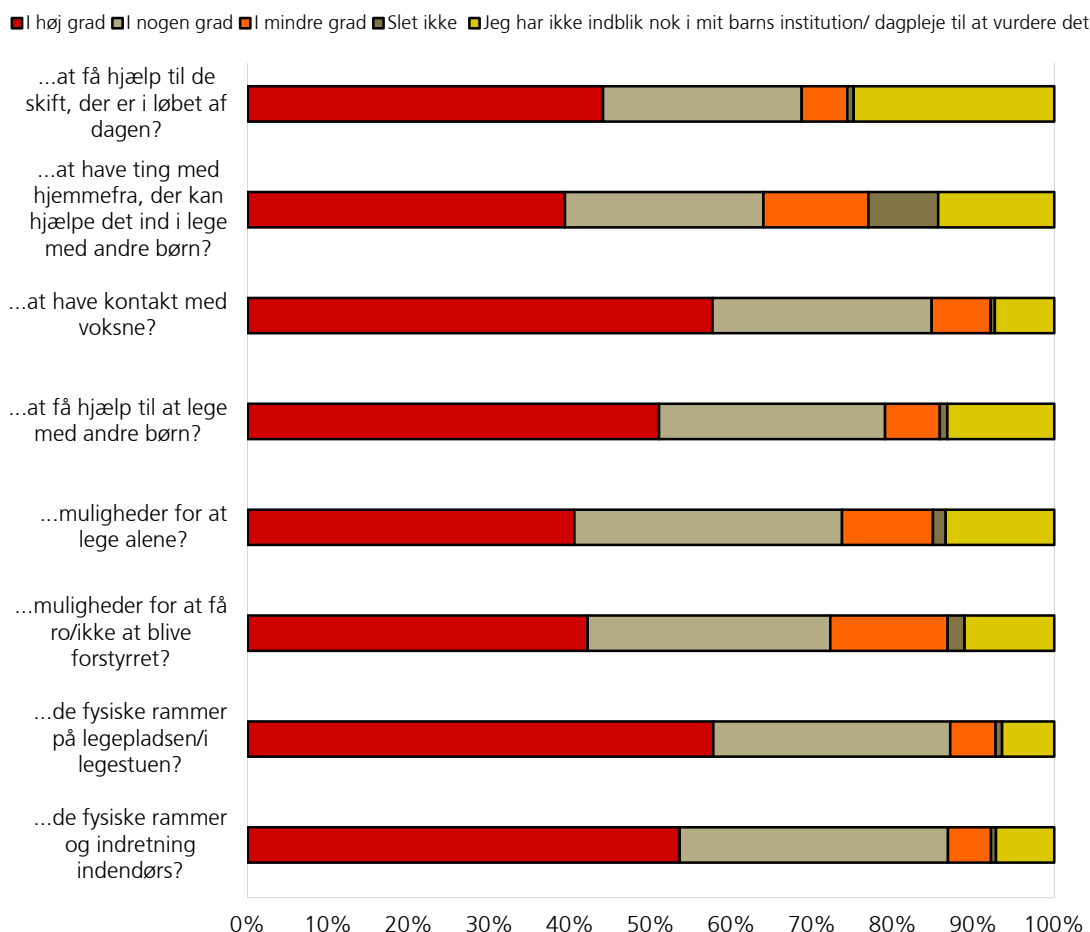
Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt forældre

Af figur 6 fremgår det, at en lille andel af forældrene (5-7 %) mener, at personalet i mindre grad eller slet ikke er opmærksomme nok på deres barns behov mht. de fysiske rammer og mht. at få hjælp i forbindelse med de skift, der er i løbet af dagen.

Knap 8 % af forældrene peger på, at personalet i mindre grad eller slet ikke er opmærksomme nok på barnets behov mht. at have kontakt med voksne og mht. at få hjælp til at lege med andre børn, jf. figur 6.

De behov, som forældrene er mest tilbøjelige til at svare, at personalet ikke er opmærksomme nok på, er "muligheder for at få ro/ikke blive forstyrret", "muligheder for at lege alene" og "at have ting med hjemmefra, der kan hjælpe det ind i lege med andre børn" (hhv. 16,7 %, 12,9 % og 21,6 %), jf. figur 6. Som allerede nævnt er det nogle af de områder, som børnene har peget på som væsentlige.

Figur 6
I hvilken grad oplever du, at dit barns institution/dagpleje er opmærksom nok på dit barns behov i forhold til ... (n = 2474)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt forældre

Der er altså et sammenfald imellem børnenes ønske om at få ro/være uforstyrrede og muligheden for at lege alene og både medarbejdernes og forældrenes vurderinger af, at det netop er nogle af de områder, hvor personalet i mindre grad oplever, de tilgodeser det enkelte barns behov.

Under fokusgruppeinterviewet med forældre blev det nævnt, at der er kommet mere fokus på individuelle behov. En anden fremhævede, at de fysiske rammer i institutionerne med mange børn og begrænset plads gør det svært at tilgodese behovet for at kunne trække sig tilbage og få ro.

Det er desuden relevant at nævne, at en relativt stor andel af forældrene svarer "Jeg har ikke indblik nok i hverdagen i mit barns institution/dagpleje til at vurdere det" på flere af spørgsmålene om, i hvilken grad de oplever, institutionen/dagplejen er opmærksom nok på deres barns behov. Det gælder især strukturerede voksenstyrede aktiviteter og at få hjælp til de skift, der er i løbet af dagen. Det ses også ud fra forældrenes svar, at forældrene generelt har lettere ved at vurdere, om barnets behov tilgodeses mht. synlige eller konkrete ting (fx fysiske rammer og ruti-

ner) fremfor fx strukturerede aktiviteter. Det kan give anledning til at overveje, om der evt. er et behov for i højere grad at formidle indholdet i og organiseringen af de strukturerede aktiviteter til forældrene, eller om forældrene ikke oplever et behov for denne viden.

Af spørgeskemaundersøgelsen blandt forældrene fremgår det, at forældrene generelt er ret tilfredse med institutionernes evne til at tilrettelægge aktiviteter, alle børn kan deltage i uanset baggrund. Desuden svarer 79 % af forældrene, at personalet i høj grad eller nogen grad arbejder bevidst med forskelligheden i børnegruppen. En mindre gruppe på knap 5 % svarer dog "i mindre grad" eller "slet ikke" på disse spørgsmål.

Opsamling

Langt de fleste af medarbejderne vurderer, at de i høj grad eller nogen grad tilgodeser det enkelte barns behov tilstrækkeligt i løbet af en dag i forbindelse med strukturerede aktiviteter og rutiner. En lidt mindre andel vurderer, at det er tilfældet med børnestyrede aktiviteter.

Størstedelen af forældrene mener tilsvarende, at institutionen/dagplejen er opmærksom nok på deres barns behov i forbindelse med rutiner og strukturerede voksenstyrede aktiviteter.

En lille andel af forældrene mener dog, at personalet i mindre grad eller slet ikke er opmærksomme nok på deres barns behov i disse situationer mht. fysiske rammer, mht. at få hjælp til de skift, der er i løbet af dagen, mht. at have kontakt med voksne og mht. at få hjælp til at lege med andre børn.

Både personale og forældre vurderer, at det enkelte barns behov i mindre grad tilgodeses tilstrækkeligt mht. muligheden for at få ro/ikke at blive forstyrret, at have ting med hjemmefra, der kan understøtte, at barnet indgår i legerelationer, og muligheder for at lege alene. Det er væsentligt at bemærke, at det samtidig er nogle af de områder, som børnetilkendegivelserne viste er vigtige for børnene. Der er altså et sammenfald imellem på den ene side børnenes ønske om at få ro/være uforstyrrede samt have mulighed for at lege alene og på den anden side medarbejdernes og forældrenes vurderinger af, at personalet i mindre grad tilgodeser det enkelte barns behov mht. netop disse områder.

Ifølge medarbejderne er det en relevant overvejelse, om børns ønske om at være eller lege alene i mindre grad anerkendes som et legitimt behov. De fysiske rammer i institutionerne kan være en anden barriere i den sammenhæng.

Både medarbejdere og forældre vurderer generelt, at institutionerne/dagplejen lykkes i stor udstrækning med dels at planlægge aktiviteter, alle børn kan deltage i, dels at arbejde bevidst med forskelligheden i børnegruppen.

En relativt stor andel af forældrene svarer på en række spørgsmål, at de ikke har tilstrækkeligt indblik i hverdagen i institutionen/dagplejen til at vurdere det. Nogle typer af aktiviteter og forhold er tilsyneladende sværere for forældrene at vurdere end andre. Det kan give anledning til at overveje, dels om der er behov for øget formidling af visse typer af aktiviteter/forhold til forældrene, dels om forældrene ikke oplever et behov for denne viden.

4.1.3 Læringsmiljø

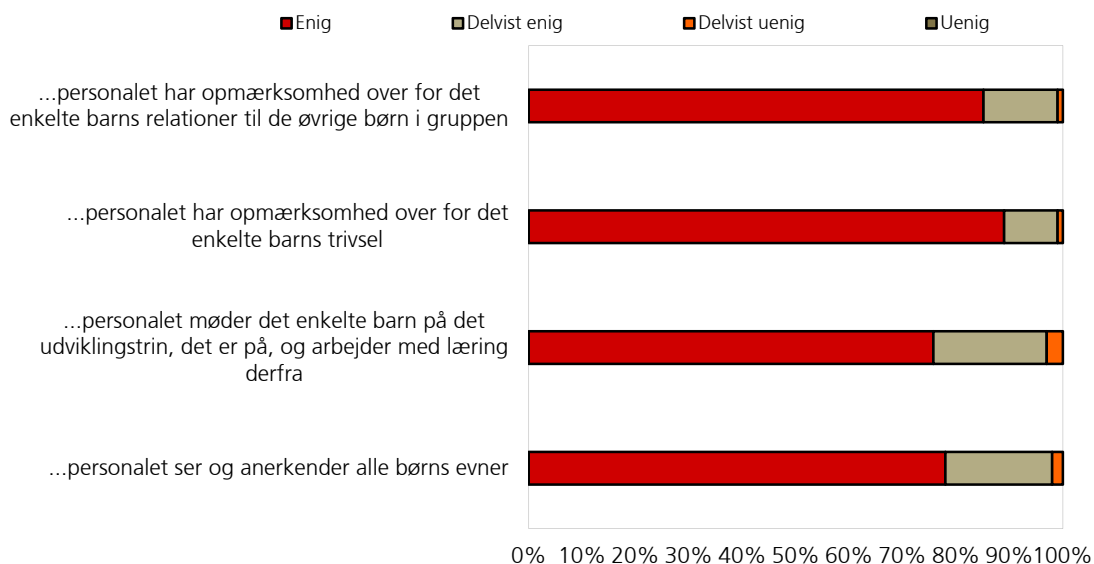
Det er en målsætning for omorganiseringen, at alle børns trivsel, udvikling og læring understøttes i dagtilbuddene i et inkluderende børnemiljø.

Generelt oplever medarbejderne læringsmiljøet i deres institution/dagpleje positivt. 94 % af medarbejderne vurderer således, at læringsmiljøet i deres institution/dagpleje i nogen grad eller høj grad understøtter inklusion. Heraf vurderer ca. halvdelen af medarbejderne dog, at det kun er i nogen grad.

Som det fremgår af figur 7, er mellem 96 og 100 % af medarbejderne enige eller delvist enige i, at læringsmiljøet i deres institution/dagpleje er kendetegnet ved, at personalet har opmærksomhed over for det enkelte barns relationer til de øvrige børn i gruppen, at personalet har opmærk-

somhed over for det enkelte barns trivsel, at de møder det enkelte barn på dets udviklingstrin og arbejder med læring derfra, og endelig at personalet ser og anerkender alle børns evner. Som det også fremgår af figuren, er de parametre, der vurderes at være mindst kendetegnene for læringsmiljøet, at "se og anerkende alle børns evner" og "at møde det enkelte barn på det udviklingstrin, det er på, og arbejde med læring derfra" – her svarer hhv. 20 og 21 %, at de kun er *delvist enige* i, at det kendetegner læringsmiljøet i deres institution/dagpleje og legestue. Mht. at have opmærksomhed over for det enkelte barns relationer til de øvrige børn i gruppen er 14 % kun delvist enige og 1 % uenige i, at det kendetegner deres læringsmiljø.

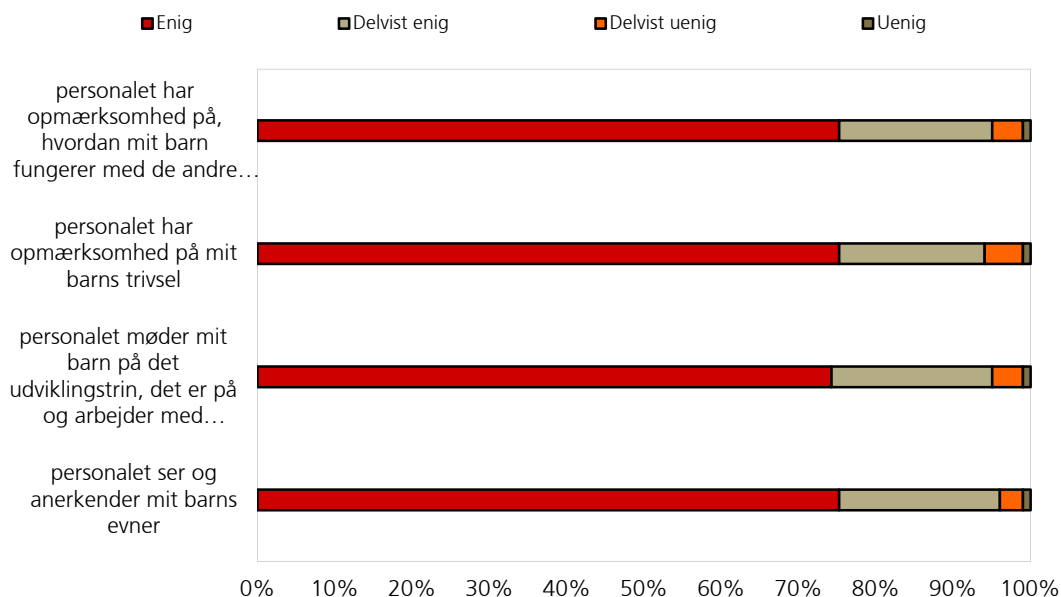
Figur 7
Læringsmiljøet i min institution/dagpleje og legestue er kendetegnet ved, at ...
(n = 465-466)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Af figur 8 ses det, at næsten alle forældre tilsvarende er enige eller delvist enige i, at de nævnte aspekter kendetegner læringsmiljøet i deres barns institution/dagpleje. Ca. 95 % er enige eller delvist enige i, at personalet ser og anerkender deres barns evner, og at de møder det på det udviklingstrin, det er på, har opmærksomhed på barnets trivsel samt opmærksomhed på, hvordan barnet fungerer med de andre børn i gruppen. Under 1 % er uenige. Det er dog værd at bemærke den lille gruppe forældre, som er uenige i eller kun delvist enige i disse udsagn, fx er 4 % af forældrene delvist uenige eller uenige i, at personalet har opmærksomhed på, hvordan deres barn fungerer med de andre børn i gruppen.

Figur 8
Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om læringsmiljøet i dit barns institution/dagpleje? (n = 2474)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt forældre

94 % af medarbejderne mener desuden, at de i nogen grad eller høj grad lykkes med at skabe inkluderende børnemiljøer i deres institution/dagpleje. Heraf svarer 57 % dog kun "i nogen grad". Mht. dette spørgsmål er der en statistisk signifikant forskel mellem hhv. dagplejernes og de øvrige medarbejders svar: 51 % af dagplejerne svarer, at de "i høj grad" lykkes med at skabe inkluderende børnemiljøer i deres dagpleje, mens det blandt de øvrige medarbejdere er 34 %, der svarer "i høj grad". Dagplejerne vurderer altså deres evne til at skabe inkluderende miljøer mere positivt, end medarbejderne i institutionerne gør.

Opsamling

Både medarbejderne og forældre vurderer generelt læringsmiljøet positivt. Det gælder mht., at personalet har opmærksomhed på det enkelte barns trivsel og relationer til de øvrige børn i gruppen, at de møder det enkelte barn på dets udviklingstrin og arbejder med læring derfra, samt at personalet ser og anerkender alle børns evner. De parametre inden for læringsmiljøet, medarbejderne vurderer, de i mindst grad lever op til, er hhv. at se og anerkende alle børns evner samt at møde det enkelte barn på dets udviklingstrin og arbejde med læring derfra, mens arbejdet med relationer og trivsel tilsyneladende kendetegner læringsmiljøet i højere grad.

Langt de fleste af medarbejderne mener, at de i nogen grad eller høj grad lykkes med at skabe inkluderende børnemiljøer i deres institution/dagpleje. Over halvdelen af medarbejderne svarer dog kun "i nogen grad".

Dagplejerne er mere tilbøjelige til at svare, at de lykkes med at skabe inkluderende miljøer, end medarbejderne i institutionerne er.

4.1.4 Forældre som ressource i inklusionsarbejdet

Temaet om forældresamarbejde knytter sig primært til målsætningen om at inddrage forældrene som ressource i inklusionsarbejdet. Denne målsætning rummer flere aspekter, herunder samarbejdet og dialogen mellem forældre og institution/dagpleje, institutionernes/dagplejens arbejde med mangfoldighed, hvad angår forældregruppen, samt relationerne forældrene imellem.

Forældrene som ressource i inklusionsarbejdet

Medarbejdernes vurderinger af, i hvilken grad de lykkes med at inddrage forældrene som ressource i forbindelse med inklusionsarbejdet, er mindre entydigt positive. En tredjedel svarer, at de i mindre grad eller slet ikke lykkes med at inddrage forældrene som ressource i forbindelse med at fremme trivsel og inklusion i børnegruppen, og kun 13 % svarer, at de i høj grad lykkes med det. Tre ud af fire medarbejdere angiver, at de drøfter med forældrene, hvordan de kan bidrage til børnegruppens trivsel. I forbindelse med dette spørgsmål er der en statistisk signifikant forskel mellem svarene fra hhv. dagplejere og øvrige medarbejdere. Dagplejerne fordeler sig mere i de to yderpunkter "i høj grad" (22 %) og "slet ikke" (6 %), mens der blandt øvrige medarbejdere er hhv. 11 % og 3 % i disse to kategorier. Generelt vurderer dagplejerne spørgsmålet mere positivt: 71 % af dagplejerne svarer således, at de i høj grad eller nogen grad lykkes med at inddrage forældrene som ressource i inklusionsarbejdet, mens 66 % af de øvrige medarbejdere svarer dete.

Blandt forældrene er det til gengæld under halvdelen (41 %), der svarer, at de har talt med institutionen/dagplejen om, hvordan de kan bidrage til, at børnegruppen har det godt sammen. Dvs. at der for 59 % af forældrenes vedkommende er et uudnyttet potentiale mht. at inddrage dem som ressource i inklusionsarbejdet.

Under fokusgruppeinterviewet med medarbejderne kom deltagerne med eksempler på, hvordan de har arbejdet med at inddrage forældrene og bruge dem som ressource i inklusionsarbejdet. Fx blev det nævnt, at det er vigtigt, at man i institutionen/dagplejen sætter rammerne for, hvordan forældrene snakker om andre børn. En medarbejder fortalte, at de forventer, at forældrene siger godmorgen til alle børn og ikke kun til den bedste kammerat. Desuden opfordres forældre til at tage andre børn med hjem til legeaftaler end lige netop de børn, deres barn leger mest med. Endelig nævnte en medarbejder, at de opfordrer forældrene til at tænke over, hvordan de taler om de andre børn derhjemme. Samtidig blev det nævnt, at det kan opleves som svært at stille denne form for krav til forældrene.

Af fokusgruppeinterviewet fremgik det også, hvordan nogle institutioner arbejder med at præge forældrenes opfattelse af de andre børn i positiv retning. En medarbejder fortalte fx: "Billeder er et godt redskab. Hvis der nu er en, der slår, så går de andre børn hjem og fortæller om det. Hvis vi viser et billede af, at barnet også leger med det barn, som slår, får forældrene et andet syn på det barn, som slår".

Blandt lederne blev forældremøder, hvor der er blevet talt om, at nogle børn i nogle perioder kan have udfordringer, og hvad det kan skyldes, nævnt som eksempel på arbejdet med at inddrage forældrene i inklusionsarbejdet. Et andet eksempel var en dagplejer, som havde filmet positive episoder mellem to børn, som hun viste til nogle forældre, der ellers havde et negativt billede af det andet barn efter en konflikt mellem børnene. Det direkte indblik i de positive situationer var med til at ændre forældrenes tilgang til det andet barn i positiv retning.

Af fokusgruppeinterviewet med forældrene fremgik det, at flere forældre oplever, at de mangler information om, hvad inklusionsarbejdet går ud på, og hvor institutionerne vil hen med det – herunder om det handler om børn med særlige behov eller om alle børn. Der blev også udtrykt ønske om at få mere information om, hvordan man kan understøtte inklusionsarbejdet derhjemme.

Dialog mellem forældre og institutionen/dagplejen

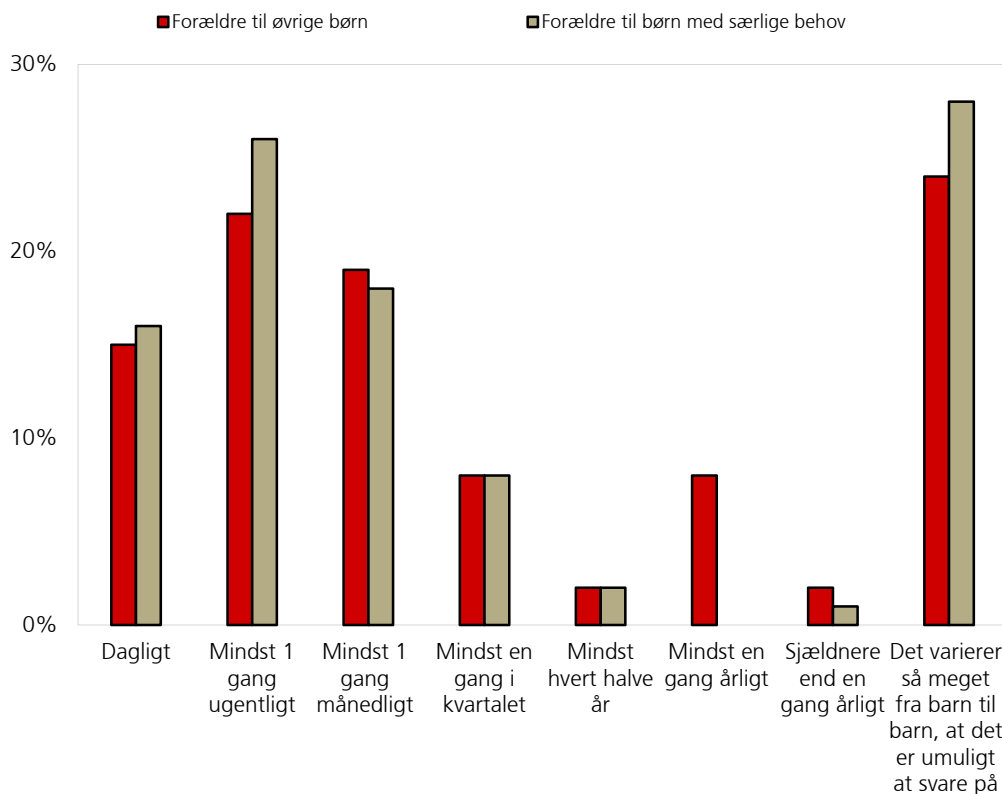
Som det fremgår af figur 9, svarer 60 % af medarbejderne, at de mindst én gang om måneden taler med forældrene til børn med særlige behov om barnets udvikling og trivsel, heraf taler 42 % med forældre til børn med særlige behov enten dagligt eller mindst en gang ugentligt. 56 % taler med *alle* forældre om deres barns udvikling og trivsel mindst en gang om måneden, heraf 37 % enten dagligt eller mindst en gang ugentligt.

Omvendt er der 12 % af medarbejderne, der angiver, at de taler med forældre til alle børn sjældnere end en gang i kvartalet, og 3 % af medarbejderne, der svarer, at de taler med forældre til børn med særlige behov sjældnere end en gang i kvartalet om barnets udvikling og trivsel. Der-

udover svarer hhv. 24 % og 28 %, at samtalefrekvensen varierer så meget fra barn til barn, at det er umuligt at svare på. Dvs. at det for omkring en tredjedel af børnenes vedkommende (både børn med særlige behov og de øvrige børn) er sådan, at der enten ikke er fast kadence/systematik for, hvor ofte personalet taler med forældrene om barnets udvikling og trivsel, eller at personalet taler med forældrene sjældnere end en gang i kvartalet om barnets udvikling og trivsel. Der er en svag tendens til, at personalet taler lidt hyppigere med forældre til børn med særlige behov, end de taler med forældrene til de øvrige børn.

Figur 9

Ca. hvor ofte er du/I som minimum i dialog med forældrene til henholdsvis børn med særlige behov og øvrige børn om deres barns udvikling? (n = 462-463)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Note: Formuleringen af spørgsmålet til figuren er tilpasset, så det dækker to separate spørgsmål fra spørgeskemaet.

Der er altså en stor gruppe medarbejdere, der svarer, at de relativt hyppigt taler med forældre om deres børns udvikling og trivsel – det gælder både for børn med særlige behov og for øvrige børn. Samtidig er der også en væsentlig andel af medarbejdere, der svarer, at de enten sjældent taler med forældrene om barnets udvikling og trivsel eller ikke har fast systematik for samtalerne. Det er dog vigtigt at bemærke, at det, at der ikke er en fast kadence for samtalerne, ikke behøver at betyde, at der er for få samtaler.

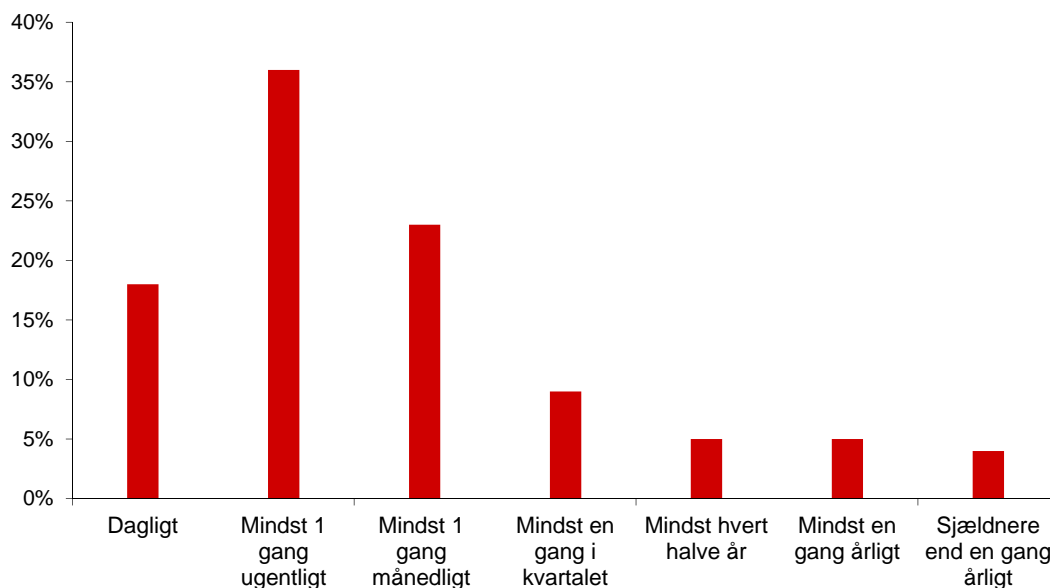
I forbindelse med fokusgruppeinterviewene fremgik det, at medarbejderne oplever, at forældrene generelt bruger personalet meget, bl.a. "som coach". En medarbejder fortalte, at de taler mindre med forældrene til de "velfungerende børn". Det blev også nævnt, at der kan være en risiko for, at de ikke får talt med forældre, der ikke selv kommer og spørger, og hvis børn ikke har særlige udfordringer, og at det er problematisk.

Blandt forældrene blev det nævnt, at pædagogerne kan bruges som sparringspartnere i svære situationer. Samtidig blev det også nævnt, at man selv skal tage initiativet til sådanne samtaler.

Af spørgeskemaundersøgelsen blandt forældre fremgår det, at over halvdelen af forældrene taler med institutionen/daglejen om deres barns udvikling og trivsel mindst en gang om ugen (jf. figur 10). Knap 9 % taler med institutionen/daglejen sjældnere end hvert halve år. Der er således en stor andel af forældrene, der taler relativt hyppigt med personalet om deres barns udvikling og

trivsel, men også en væsentlig del, der sjældent taler med personalet om deres barns udvikling/trivsel.

Figur 10
Hvor ofte taler du med institutionen/dagplejen om dit barns udvikling og trivsel?
(n = 2069)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt forældre

Note: Dette spørgsmål blev i første omgang sendt ud med en forkert svarskala, hvor 405 forældre havde nået at svare, inden skalaen blev rettet. De 405 svar er ikke regnet med i figur 10, og totalen i denne figur er derfor 2069 personer og ikke 2474 personer.

Langt de fleste forældre føler sig trygge ved, at de kan tale med personalet i institutionen/dagplejen om deres barns udvikling og trivsel, og kunne desuden forestille sig at dele evt. bekymringer om deres barns udvikling og trivsel med personalet (mere end 95 % svarer enten "i høj grad" eller "i nogen grad" i begge tabeller).

Til gengæld svarer mere end en fjerdedel af forældrene nej til, at institutionen/dagplejen giver dem nok information om deres barns udvikling og trivsel. Lidt mere end 1/3 af forældrene angiver desuden, at de i mindre grad eller slet ikke oplever, at personalet taler med dem om, hvordan de som forældre kan være med til at styrke deres barns udvikling og trivsel, eller hvordan de som forældre kan bidrage til, at barnet bliver en del af fællesskabet.

Samlet set peger resultaterne på, at forældrene generelt føler sig trygge ved, at de kan komme til personalet med spørgsmål og bekymringer om deres barns udvikling og trivsel, men at en del forældre oplever, at personalet ikke informerer dem nok.

I fokusgruppen med medarbejderne blev det nævnt, at arrangementer med forældrene, fx i form af "forældre kaffe", er med til at give et godt grundlag for dialogen mellem institutionen/dagplejen og forældre: "Man får en mere naturlig omgangstone med hinanden, og så skabes der en god relation, som der kan trækkes på, hvis der senere skal siges noget svært".

Forældrearrangementer og mangfoldighed i forældregruppen

Samtlige medarbejdere mener, de i høj grad eller nogen grad lykkes med at skabe gode relationer til alle forældre uanset forældrenes baggrund. Knap en tredjedel svarer dog kun "i nogen grad". 96 % af medarbejderne svarer desuden, at de i høj grad eller nogen grad arbejder bevidst med forskelligheden i forældregruppen.

Vurderingerne af spørgsmål vedr. forældrearrangementer er mindre entydigt positive fra medarbejdernes side. Ca. hver sjette medarbejder angiver således, at de i mindre grad eller slet ikke lykkes med at holde forældrearrangementer, alle kan deltage i. Og hver fjerde medarbejder vurde-

rer, at de i mindre grad eller slet ikke *har fokus på* at tilrettelægge arrangementer og aktiviteter, alle forældre kan deltage i.

Forældrenes vurderinger af forældrearrangementerne er lidt mere positive: Her svarer 11 %, at de i mindre grad eller slet ikke oplever, at institutionen/dagplejen holder forældrearrangementer, som alle forældre kan deltage i uanset baggrund. Desuden svarer 16 % af forældrene, at de i mindre grad eller slet ikke oplever, at forældrearrangementerne i institutionen/dagplejen understøtter inklusion i børnegruppen. 21 % af forældrene svarer her, at de ikke har deltaget i nok arrangementer til at kunne vurdere det.

Næsten hver femte forælder (19 %) angiver også, at vedkommende i mindre grad eller slet ikke oplever, at kontakten mellem forældrene i institutionen fungerer godt.

15 % af forældrene svarer, at de ikke har deltaget i nok arrangementer til at kunne besvare dette spørgsmål.

I fokusgruppen med forældre var der generelt enighed om, at forældrearrangementer er vigtige. Både for relationerne til personalet og for relationerne til de andre forældre. Det blev også nævnt, at personalet er gode til at sætte fokus på, at der skal være plads til alle ved sådanne arrangementer. Flere forældre oplever dog, at der er meget få arrangementer, som personalet deltager i, fordi de ikke har timer til det.

I fokusgruppen med medarbejderne blev forældrearrangementer fremhævet som vigtige for at styrke relationerne mellem forældre, bl.a. fordi de giver mulighed for, at forældrene kan få et mere nuanceret billede af hinanden. En medarbejder forklarede: "Det er vigtigt, at forældrene kan få et andet syn på hinanden og lære hinanden at kende, så børnene kan lege med hinanden i fritiden". De fælles arrangementer styrker forudsætningerne for et godt samarbejde forældrene imellem og smitter af på forældrenes opfattelse af de andres børn. Arrangementerne kan tilsvarende være med til at give forældrene et mere nuanceret billede af børn, de måske ellers har en mindre positiv opfattelse af.

Opsamling

En del medarbejdere vurderer, at de i mindre grad eller slet ikke lykkes med at inddrage forældrene som ressource i inklusionsarbejdet. Tilsvarende peger forældrenes svar på, at dette arbejde med fordel kan styrkes. Fx har under halvdelen af forældrene talt med institutionen/dagplejen om, hvordan de kan bidrage til børnegruppens trivsel.

En stor gruppe medarbejdere svarer, at de relativt hyppigt taler med forældre om deres børns udvikling og trivsel – det gælder både for børn med særlige behov og for øvrige børn. Samtidig er der også en væsentlig del af medarbejderne, der svarer, at de enten sjældent taler med forældrene om barnets udvikling og trivsel eller ikke har fast systematik for samtalerne.

Der er en stor andel af forældrene, der taler relativt hyppigt med personalet om deres barns udvikling og trivsel, men også en væsentlig del, der sjældent taler med personalet herom.

Langt de fleste forældre føler sig trygge ved, at de kan tale med personalet i institutionen/dagplejen om og dele evt. bekymringer vedr. deres barns udvikling og trivsel.

Mere end en fjerdedel af forældrene synes ikke, institutionen/dagplejen giver dem nok information om deres barns udvikling og trivsel. Lidt mere end en tredjedel af forældrene oplever i mindre grad eller slet ikke, at personalet taler med dem om, hvordan de kan være med til at styrke deres barns udvikling og trivsel eller bidrage til, at barnet bliver en del af fællesskabet.

Resultaterne peger til gengæld også på, at forældrene generelt føler sig trygge ved, at de kan komme til personalet med spørgsmål og bekymringer om deres barns udvikling og trivsel.

Samtlige medarbejdere mener, de i høj grad eller nogen grad lykkes med at skabe gode relationer til alle forældre uanset forældrenes baggrund. Langt de fleste svarer desuden, at de i høj grad eller nogen grad arbejder bevidst med forskelligheden i forældregruppen.

Mht. forældrearrangementer vurderer ca. hver sjette medarbejder, at de i mindre grad eller slet ikke *lykkes med* at holde forældrearrangementer, alle kan deltage i. Hver fjerde medarbejder vurderer, at de i mindre grad eller slet ikke *har fokus på* at tilrettelægge arrangementer og aktiviteter, alle forældre kan deltage i. Forældrene vurderer forældrearrangementerne lidt mere positivt.

Af fokusgruppeinterviewene fremgik det, at forældrearrangementer er vigtige for at styrke relationerne både mellem forældre og personale og forældrene imellem.

Der er en stor forældregruppe (mere end hver femte), som i mindre grad deltager i forældrearrangementer, og en tilsvarende gruppe, der ikke oplever, at kontakten forældrene imellem fungerer godt.

4.1.5 Ledelse og organisering

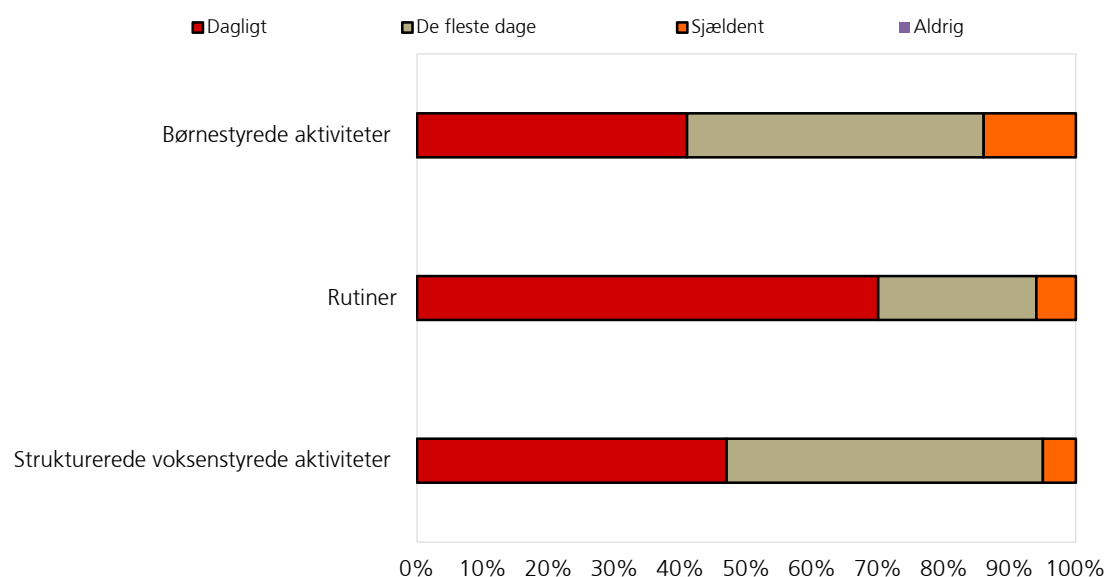
Temaet ledelse og organisering handler om organiseringen i institutionerne/dagplejen af inklusionsindsatsen og om, hvordan ledelsen understøtter dette arbejde. Mere konkret handler det om arbejdet med organiserede fællesskaber og små grupper, om den interne dialog og sparring mellem medarbejdere, om, hvordan procedurer og mål for inklusionsarbejdet samt den pædagogiske læreplan understøtter inklusionsarbejdet, og endelig om, hvordan inklusionsarbejdet er forankret i institutionerne. Afsnittet beskriver også nogle forståelser af inklusionsarbejdet, der kom til udtryk i forbindelse med fokusgruppeinterviewene.

Arbejdet med organiserede fællesskaber og små grupper

Langt de fleste medarbejdere fra institutioner svarer, at de arbejder i mindre grupper/organiserede fællesskaber hver dag eller de fleste dage.

Som det fremgår af figur 11, arbejder hhv. 95 % og 94 % dagligt eller de fleste dage med mindre grupper i forbindelse med *strukturerede voksenstyrede aktiviteter* og *rutiner*. 86 % angiver, at de dagligt eller de fleste dage arbejder i mindre grupper i forbindelse med *børnestyrede aktiviteter*.

Figur 11
Hvor ofte arbejder I i mindre grupper/organiserede fællesskaber i forbindelse med nedenstående typer aktiviteter? (n = 382)

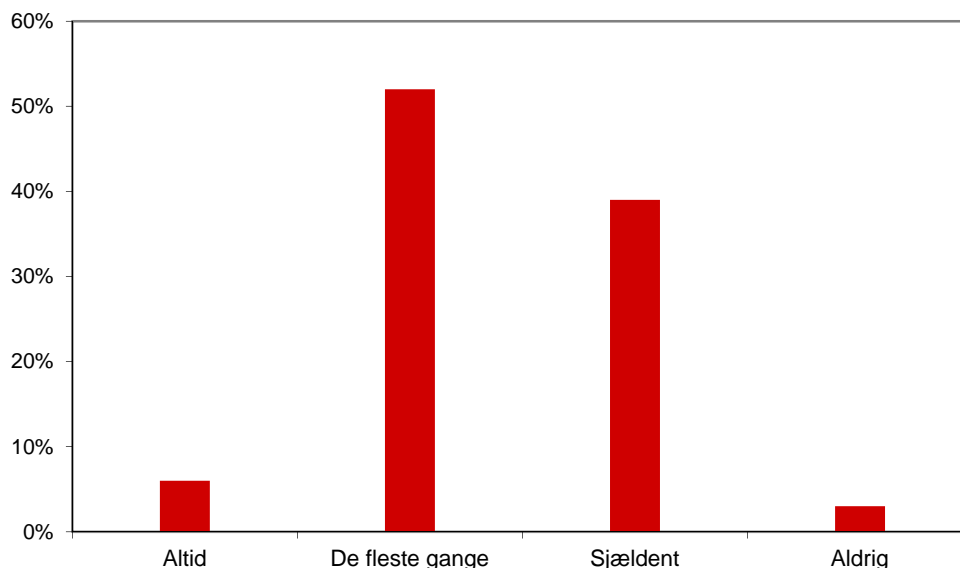

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Note: Det er kun den del af respondenterne, der er ansat i vuggestue, børnehave eller kombineret institution, der har haft mulighed for at besvare dette spørgsmål.

For dagplejernes besøg i legestuerne er svarene lidt anderledes. Som det fremgår af figur 12, svarer 6 % af dagplejerne, at de altid arbejder med mindre grupper ved besøg i legestuerne, og 52 % svarer, at det er tilfældet ved de fleste besøg. 39 % af dagplejerne svarer, at de sjældent arbejder med mindre grupper, og 6 % svarer, at de aldrig arbejder med mindre grupper i forbindelse med besøg i legestuerne. Dagplejerne er altså mindre tilbøjelige til at arbejde i små grupper i legestuerne, end medarbejderne i institutionerne er i deres dagligdag.

Figur 12
Hvor ofte arbejder I i mindre grupper/organiserede fællesskaber i forbindelser med besøg i legestuer? (n = 87)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Note: Det er kun den del af respondenterne, der er ansat i dagplejen, der har haft mulighed for at besvare dette spørgsmål.

I tilknytning hertil blev det nævnt under fokusgruppeinterviewet med lederne, at dagplejerne generelt arbejder meget inkluderende i den enkelte dagplejepraksis, men at der kan være flere udfordringer med det i legestuerne.

I den sammenhæng fremgik det i forbindelse med indsamlingen af børnetilkendegivelser, at flere af de observationer og overvejelser, der gør sig gældende mht. legepladsen, også er relevante for dagplejerne i forhold til legestuerne. For nogle børn er det en sværere kontekst at være i end hjemme hos dagplejeren.

For både dagplejere og institutioner indgår både faglig refleksion over, hvordan grupperne kan understøtte inklusion, og neutrale forhold såsom alder, køn og sprog samt praktiske hensyn i overvejelserne over, hvordan grupperne skal sammensættes. Overvejelser over inklusion er det forhold, der indgår mest, når der dannes grupper.

I forbindelse med fokusgruppeinterviewet med medarbejderne blev det nævnt, at sygdom, møder, kurser mv. opleves som en barriere for at arbejde med de små grupper.

Det fremgik af fokusgruppeinterviewet med forældrene, at de oplever, at princippet med at arbejde med små grupper er meget udbredt.

Løbende dialog, samarbejde og sparring mellem medarbejderne

Medarbejderne er blevet spurgt om, hvorvidt der er løbende dialog og sparring i personalegruppen/mellem dagplejer og dagplejepædagog om udvikling, trivsel og læring hos hhv. alle børn og børn med særlige behov. Hertil svarer 90 % af medarbejderne ja til, at der er løbende dialog og sparring om børn med særlige behov, og 87 % ja til, at denne sparring og dialog finder sted for alle børns vedkommende. Der er altså hhv. 10 og 13 % af medarbejderne, der ikke mener, at

denne dialog og sparring finder sted. Der er to mulige fortolkninger af dette: En mulighed er, at de medarbejdere, der har svaret nej, er koncentreret i enkelte institutioner, der altså ikke har denne dialog/sparring. En anden mulighed er, at der er tale om enkelte medarbejdere fordelt på en række institutioner, der muligvis har dialogen, men at den pågældende medarbejder ikke er bevidst herom.

Der er ikke nogen nævneværdig forskel på, hvordan de forskellige kategorier af medarbejdere har besvaret disse to spørgsmål om den løbende dialog og sparring.

Den løbende sparring foregår enten på faste møder, hvor personalet specifikt drøfter børns udvikling, trivsel og læring, på personalemøder/øvrige møder, der også handler om andre ting, på ad hoc-basis eller i andre sammenhænge. De tre første fora (møder specifikt om børns udvikling, trivsel og læring, personalemøder og ad hoc-basis) er nogenlunde lige udbredt: Mellem 50 og 59 % af medarbejderne har angivet, at dialogen finder sted i disse fora, både hvad angår børn med særlige behov, og hvad angår øvrige børn. Der er dog en lille tendens til, at dialogen vedr. børn med særlige behov i højere grad finder sted på møder sammenlignet med dialogen vedr. alle børn. Dvs. at der tilsyneladende er en tendens til, at dialogen om trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov i lidt højere grad er formaliseret og systematiseret, mens dialogen vedr. trivsel, udvikling og læring hos øvrige børn i lidt højere grad finder sted som uformelle drøftelser på ad hoc-basis i dagligdagen.

Under fokusgruppeinterviewet med medarbejderne blev inklusionspædagogerne fremhævet som vigtige sparringspartnere mht. at sikre de nødvendige kompetencer. Fx nævner en medarbejder, at "når man har et problem med et barn, kan man spørge inklusionspædagogen til råds". Blandt de institutioner, der ikke har en inklusionspædagog fast i huset, blev der udtrykt ønske om at have det. En anden medarbejder oplevede, at inklusionspædagogen ikke har den samme specialiserede viden, som medlemmerne af det tidligere støttekorps, og at det kan være en udfordring. Det gælder fx i forbindelse med arbejdet med børn med diagnoser. Det samme synspunkt blev fremført blandt lederne. Endelig blev det blandt medarbejderne nævnt, at den nye ordning kræver, at man selv opsøger mere viden end tidligere.

Også blandt lederne blev inklusionspædagogernes funktion som vidensperson og vejleder fremhævet under fokusgruppeinterviewet. En leder fortalte, at inklusionspædagogen ikke er tilknyttet konkrete børn, men bliver bragt i spil der, hvor der opstår udfordringer. Det kan både være ved at arbejde direkte med konkrete børn i mindre grupper og være ved at vejlede det øvrige personale i dette arbejde. Det blev fremhævet, at der i det hele taget er mange gode muligheder for sparring, og at det er positivt, at der er mulighed for at få ekspertise tilført huset, fremfor at man trækker barnet ud af huset.

Under fokusgruppeinterviewet med forældrene blev det nævnt, at inklusionspædagogerne opleves som en stor ressource, der sætter mange ting i gang og hjælper de børn, der ikke selv falder ind i fællesskabet.

16 % af medarbejderne vurderer, at de i deres institution/dagpleje i mindre grad eller slet ikke har de nødvendige kompetencer til at understøtte læring hos børn med særlige behov. 61 % vurderer, de i nogen grad har disse kompetencer, og 23 %, at de i høj grad har dem.

Læreplan, procedurer og mål for inklusionsarbejdet

Centralt for omorganiseringen af støtteindsatsen er også, at inklusionsarbejdet understøttes på et organisatorisk plan i institutioner/dagplejer, herunder at der er formuleret mål for institutionens/dagplejens arbejde med inklusion og inkluderende pædagogiske principper, at læreplanen beskriver, hvilke aktiviteter der fremmer inklusion, samt at der er procedurer for, hvordan evt. bekymringer bringes frem i institution/dagpleje.

7 % af medarbejderne svarer, at læreplanen ikke beskriver, hvilke aktiviteter der skal fremme inklusion, 18 % svarer "ved ikke". Dvs. at for en fjerdedel af institutionerne/dagplejerne bruges læreplanen ikke aktivt til at understøtte og beskrive inklusionsarbejdet. Omvendt er der altså tre

fjerdedele af institutionerne/dagplejerne, hvor læreplanen beskriver inklusionsarbejdet, og hvilke aktiviteter der skal understøtte det.

Tilsvarende svarer 5 % af medarbejderne "nej" og 21 % "ved ikke" på spørgsmålet om, hvorvidt der er formuleret mål for institutionens/dagplejens arbejde med inklusion og inkluderende pædagogiske principper. Dvs. at mere end en fjerdedel af medarbejderne enten ikke har disse mål i deres institution/dagpleje eller ikke kender til dem. Mht. dette spørgsmål er der statistisk signifikant forskel på svarene mellem hhv. dagplejere og øvrige medarbejdere. Dagplejerne er mere tilbøjelige til at svare "nej" og "ved ikke" på dette spørgsmål. Som det fremgår af tabel 1, er det blandt dagplejerne hhv. 7 % og 30 %, der svarer "nej" eller "ved ikke", mens der blandt de ansatte i institutionerne er hhv. 5 % og 19 %, der svarer "nej" eller "ved ikke". Dvs. at mere end en tredjedel af dagplejerne og knap hver fjerde medarbejder i institutionerne tilsyneladende ikke arbejder med inklusion ud fra fælles formulerede principper og målsætninger.

Tabel 1
Spørgsmålet om, hvorvidt der er formuleret mål for institutionens/dagplejens arbejde med inklusion og inkluderende pædagogiske principper, fordelt på dagtilbudstype

	Dagpleje (n = 84)	Institution (n = 379)	Total
Ja	63 %	76 %	74 %
Nej	7 %	5 %	5 %
Ved ikke	30 %	19 %	21 %
Total	100 %	100 %	100 %

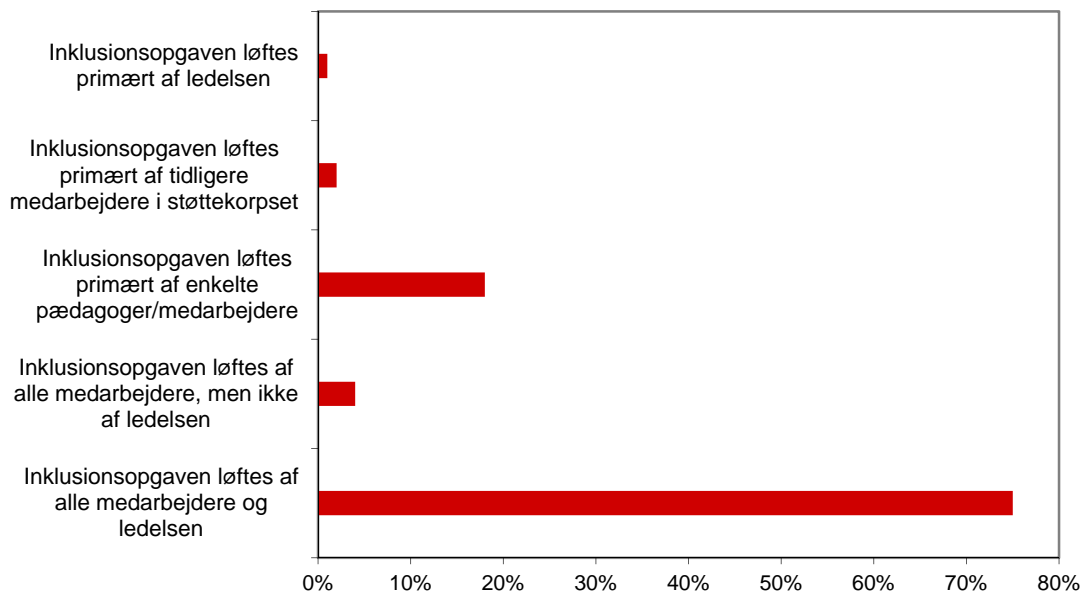
Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

22 % af medarbejderne svarer nej, og 15 % "ved ikke", på spørgsmålet om, hvorvidt der i institutionen/dagplejen er fælles procedurer for, hvordan bekymringer for et barn bringes frem til enten det øvrige personale, lederen eller dagplejepædagogen. Der er altså en stor andel af medarbejdere (37 %), der ikke har disse procedurer eller ikke er bekendt med dem. Samtidig angiver 5 %, at der ikke bliver udarbejdet handleplaner for opfølgning, hvis et barn i en periode har behov for en særlig indsats. 10 % svarer "ved ikke" til dette spørgsmål.

Ledelse og forankring af inklusionsopgaven

Som det fremgår af figur 13, svarer 24 % af medarbejdere i institutionerne, at inklusionsarbejdet løftes enten af medarbejderne alene eller af enkelte medarbejdere, herunder tidligere medlemmer af støttekorpsen. 1 % svarer, at opgaven primært løftes af ledelsen. Dvs. at for en fjerdedel af institutionerne er inklusionsarbejdet ikke så bredt forankret, som omorganiseringen af støtteindsatserne lægger op til. Omvendt er der 75 % af medarbejderne, der oplever, at inklusionsopgaven løftes bredt af alle medarbejdere og af ledelsen.

Figur 13
Hvilke af følgende udsagn beskriver bedst, hvordan du oplever, at inklusionsopgaven løftes i din institution? (n = 380)

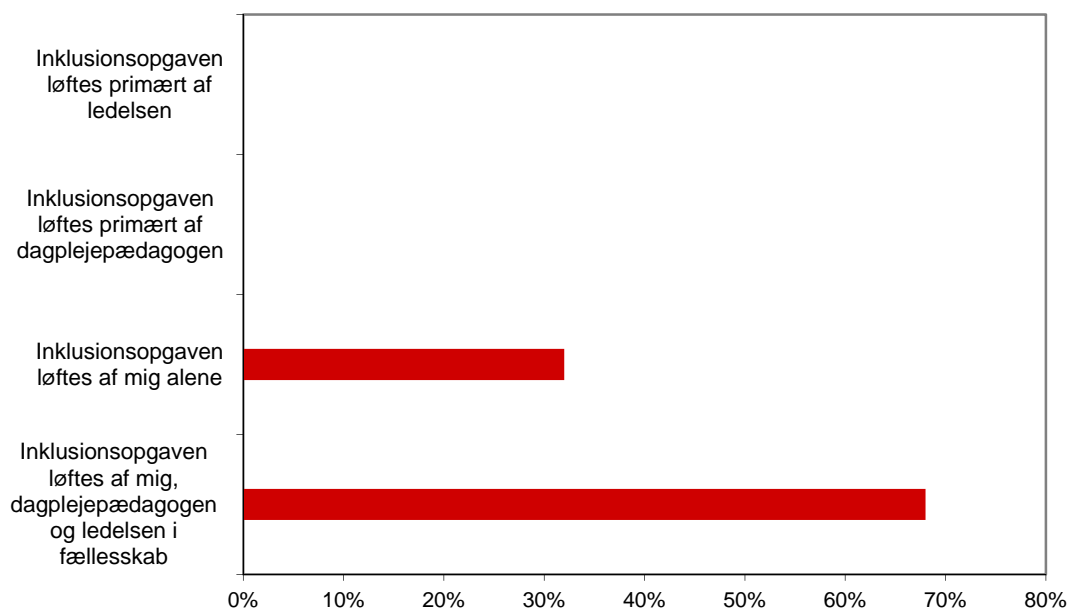
Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Note: Det er kun den del af respondenterne, der er ansat i vuggestue, børnehave eller kombineret institution, der har haft mulighed for at besvare dette spørgsmål.

Figur 14 viser dagplejernes besvarelser på spørgsmålet om, hvordan inklusionsopgaven løftes hos dem. Her svarer 32 %, at inklusionsopgaven løftes af dem alene, mens 68 % svarer, at opgaven løftes i fællesskab med dagplejepædagog og ledelse. Mht. arbejdet med inklusion i legestuen svarer 51 % af dagplejerne, at opgaven løftes af alle dagplejere og dagplejepædagogen, mens 23 % svarer, at opgaven løftes af alle dagplejere, men ikke af dagplejepædagogen. 25 % svarer, at inklusionsopgaven primært løftes af enkelte dagplejere.

Dagplejernes vurdering af dagplejepædagogens deltagelse i inklusionsarbejdet kan også dække over, at dagplejerne har svaret ud fra det daglige, konkrete arbejde med børnene og ikke har tænkt vejledning og sparring mv. fra dagplejepædagogen ind i deres vurdering.

Figur 14
Hvilke af følgende udsagn beskriver bedst, hvordan du oplever, at inklusionsopgaven løftes i din dagpleje? (n = 85)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Note: Det er kun den del af respondenterne, der er ansat i dagplejen, der har haft mulighed for at besvare dette spørgsmål.

Under fokusgruppeinterviewet med medarbejdere var der to gennemgående opfattelser af forankringen af inklusionsarbejdet: Nogle medarbejdere oplever, at indsatsen bliver båret af alle medarbejdere i institutionen, mens andre oplever, at der er enkelte medarbejdere, der løfter opgaven alene. I tilknytning hertil blev det nævnt, at der kan være nogle holdningsmæssige barrierer, som gør, at nogle medarbejdere ikke deltager så meget i inklusionsarbejdet, fordi de oplever det som en besparelse, de ikke vil være med til at understøtte. En anden medarbejder fremhævede, at forudsætningen for, at alle medarbejdere løfter inklusionsopgaven, er, at der er formuleret fælles værdier og normer, som alle arbejder ud fra, og som gør, at man har et fælles fokus på og en fælles tilgang til inklusion. Som nævnt er der over en fjerdedel af medarbejderne, der ikke er bekendt med sådanne mål.

Blandt forældrene blev der under fokusgruppeinterviewet rejst en bekymring om, hvorvidt fagligheden vedr. inklusion er spredt tilstrækkeligt ud på medarbejdere eller hviler meget på inklusionspædagogerne alene.

Mht. ledernes understøttelse af inklusionsarbejdet oplever 56 % af medarbejderne, at dagplejepædagogen/ledelsen i høj grad understøtter arbejdet med inklusion. 34 % svarer "i nogen grad", mens 9 % svarer "i mindre grad".

Lederne blev i fokusgruppeinterviewet spurgt om, hvad deres væsentligste opgave er mht. at understøtte inklusionsarbejdet. Der var overordnet set to svar herpå: Det ene var at understøtte den daglige organisering, så der arbejdes med små grupper. Det andet svar var løbende at fastholde medarbejdernes fokus på at arbejde inkluderende, herunder hvilken inklusionsforståelse der skal arbejdes ud fra.

Forståelser af inklusionsarbejdet

På baggrund af fokusgruppeinterviewet med medarbejdere kan der identificeres to forskellige tendenser mht. opfattelsen af inklusionsarbejdet og inklusionspædagogens rolle: På den ene side en opfattelse af, at inklusionsindsatsen er noget, som er rettet mod børn med særlige behov, og at inklusionspædagogens rolle er at arbejde med og vejlede om børn med særlige behov/udfordringer. Og på den anden side en opfattelse af, at inklusionsarbejdet handler om alle børn, og at inklusionspædagogens rolle er at vejlede i forbindelse med og understøtte arbejdet med at skabe inkluderende miljøer for *alle* børn. I fokusgruppen med lederne blev det også nævnt, at der blandt nogle medarbejdere er en tendens til at hænge fast i opfattelsen af, at inklusionsarbejdet handler om børn med særlige behov, og til at "gå fra" med disse børn. I tilknytning til dette sagde en medarbejder, at det er vigtigt, at man ser og arbejder med alle børn, at alle børn skal føle sig lige set, og at man ikke glemmer dem, der ikke er udsatte.

Nogle forældre gav under fokusgruppeinterviewet udtryk for, at de oplever et skift i retning af et større fokus på at understøtte alle børn og ikke kun de mest udsatte. Og at det har en forebyggende effekt.

Opsamling

Langt de fleste medarbejdere fra institutioner arbejder med mindre grupper/organiserede fællesskaber hver dag eller de fleste dage. Dagplejerne er lidt mindre tilbøjelige til at arbejde i små grupper i legestuerne, end medarbejderne i institutionerne er i deres dagligdag.

For både dagplejere og institutioner indgår faglig refleksion over, hvordan grupperne kan understøtte inklusion og neutrale forhold såsom alder, køn og sprog samt praktiske hensyn i overvejelserne over, hvordan grupperne skal sammensættes. Overvejelser over inklusion er det forhold, der indgår mest, når der dannes grupper.

De fleste medarbejdere svarer ja til, at der er løbende dialog og sparring om børn med særlige behov og om alle børn, men hhv. 10 og 13 % af medarbejderne oplever ikke, at denne dialog og sparring finder sted. Datamaterialet viser en tendens til, at dialogen om trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov i lidt højere grad er formaliseret og systematiseret, mens dialo-

gen vedr. trivsel, udvikling og læring hos øvrige børn i lidt højere grad finder sted som uformelle drøftelser på ad hoc-basis i dagligdagen.

Knap hver sjette medarbejder vurderer, at de i deres institution/dagpleje i mindre grad eller slet ikke har de nødvendige kompetencer til at understøtte læring hos børn med særlige behov.

På det organisatoriske plan er der en række forhold, som medarbejderne vurderer mindre positivt. En fjerdedel af institutionerne/dagplejerne bruger således ikke læreplanen aktivt til at understøtte og beskrive inklusionsarbejdet. En tredjedel af dagplejerne og knap hver fjerde medarbejder i institutionerne arbejder tilsyneladende ikke med inklusion ud fra fælles formulerede principper og målsætninger. For en stor andel af medarbejderne gælder det, at de enten ikke har procedurer for, hvordan bekymringer for et barn bringes frem, eller at de ikke er bekendt med dem. En mindre andel af medarbejderne angiver, at der ikke bliver udarbejdet handleplaner for opfølgning, hvis et barn i en periode har behov for en særlig indsats, eller at de ikke ved, om det er tilfældet.

For en fjerdedel af medarbejderne i institutionerne er inklusionsarbejdet ikke så bredt forankret, som omorganiseringen af støtteindsatserne lægger op til. Omvendt oplever tre ud af fire medarbejdere, at inklusionsopgaven løftes bredt af alle medarbejdere og af ledelsen. Knap hver tredje dagplejer svarer, at inklusionsopgaven løftes af dem alene. Mht. arbejdet med inklusion i legestuen svarer hver fjerde dagplejer, at inklusionsopgaven primært løftes af enkelte dagplejere.

Lidt over halvdelen af medarbejderne oplever, at dagplejepædagogen/ledelsen i høj grad understøtter arbejdet med inklusion.

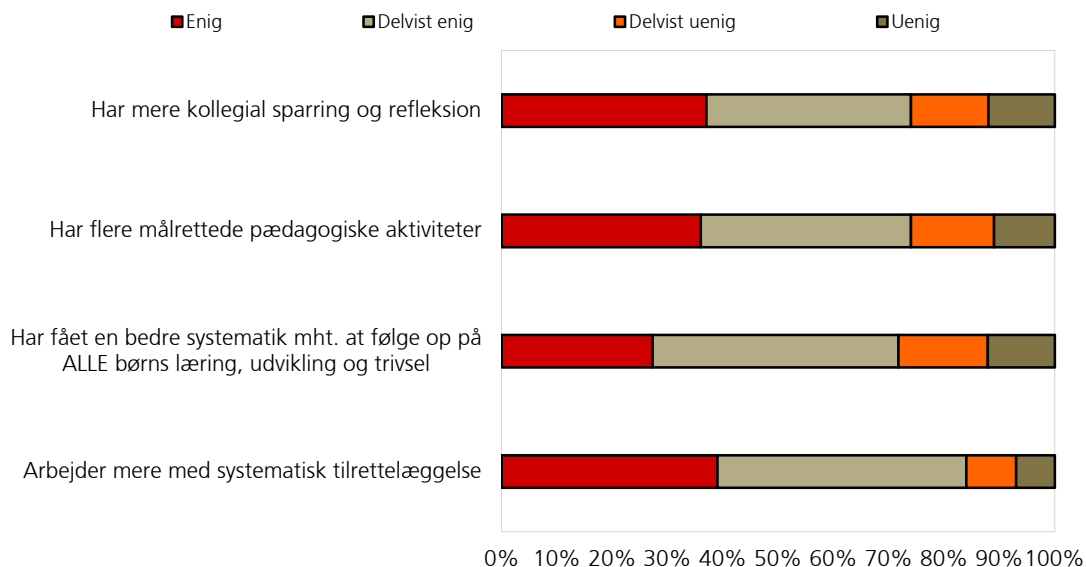
To forskellige opfattelser af inklusionsarbejdet og inklusionspædagogens rolle kom til udtryk i fokusgrupperne. På den ene side en opfattelse af, at inklusionsindsatsen er rettet mod børn med særlige behov, og at inklusionspædagogen skal arbejde med og vejlede om børn med særlige behov/udfordringer. På den anden side en opfattelse af, at inklusionsarbejdet handler om alle børn, og at inklusionspædagogen skal vejlede i forbindelse med og understøtte arbejdet med at skabe inkluderende miljøer for *alle* børn.

4.1.6 Vurdering af forandring

62 % af medarbejderne svarer, at de oplever, der er sket en forandring af organiseringen af det pædagogiske arbejde efter omorganiseringen. 18 % svarer nej til, at der er sket en forandring af organiseringen af det pædagogiske arbejde, mens 20 % svarer "ved ikke". I forbindelse med dette spørgsmål er der en statistisk signifikant forskel imellem svarene fra hhv. dagplejere og øvrige medarbejdere. Dagplejerne oplever således i mindre grad, der er sket en forandring af organiseringen af det pædagogiske arbejde efter omorganiseringen: 35 % af dagplejerne svarer nej til dette spørgsmål mod 14 % af de øvrige medarbejdere.

De medarbejdere, der har svaret, at de oplever, der er sket en forandring, er blevet spurgt om, hvor enige eller uenige de er i, at de arbejder mere med systematisk tilrettelæggelse, har fået bedre systematik mht. at følge op på alle børns læring, udvikling og trivsel og har flere målrettede pædagogiske aktiviteter, samt om de har mere kollegial sparring og refleksion, jf. figur 15.

Figur 15
Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om, hvad omlægningen af støtteindsatsen har betydet for organiseringen af det pædagogiske arbejde? (n = 252-253)

Kilde: EVA's spørgeskemaundersøgelse for Randers Kommune blandt medarbejdere

Note: Det er kun den del af respondenterne, der er ansat før august 2012, og som oplever en forandring i organiseringen af det pædagogiske arbejde siden omorganiseringen, der har haft mulighed for at besvare dette spørgsmål.

Ud fra figur 15 ses det, at 84 % er enige eller delvist enige i, at de arbejder mere med systematisk tilrettelæggelse. Dette aspekt af organiseringen af det pædagogiske arbejde er det, som flest medarbejdere vurderer, er blevet udviklet i positiv retning. På dette spørgsmål er der en statistisk signifikant forskel imellem svarene fra hhv. dagplejere og øvrige medarbejdere. Dagplejerne oplever i højere grad, at de arbejder mere med systematisk tilrettelæggelse, end de øvrige medarbejdere gør: 52 % af dagplejerne mod 25 % af de ansatte i institutionerne svarer "enig" på dette spørgsmål. Der er også en mindre andel af dagplejere, der svarer "uenig" eller "delvist uenig". Vi kan ikke konkludere ud fra disse data, at dagplejen derfor arbejder mere med systematisk tilrettelæggelse, end de ansatte i institutionerne gør. Det afhænger af, hvilket udgangspunkt de havde før omorganiseringen.

Derudover er 74 % enige eller delvist enige i, at de har flere målrettede pædagogiske aktiviteter, og at de har mere kollegial sparring og refleksion end før omorganiseringen. 71 % er enten enige eller delvist enige i, at de har fået bedre systematik mht. at følge op på børns udvikling, trivsel og læring. Dvs. at en stor andel af medarbejdere oplever, at omorganiseringen har haft en positiv indflydelse på organiseringen af det pædagogiske arbejde. Dog udgør de, der har svaret "delvist enige", en væsentlig del af disse svar. Det er samtidig også værd at bemærke, at mellem 16 og 28 % af medarbejderne er enten delvist uenige eller ligefrem uenige i (7-12 %), at omorganiseringen har haft en positiv indflydelse på de nævnte aspekter af organiseringen af det pædagogiske arbejde. Vi kan ikke konkludere ud fra svarene, at disse medarbejdere vurderer omorganiseringen negativt – deres svar kan også være et udtryk for, at de blot mener, de hele tiden har organiseret det pædagogiske arbejde på denne måde.

Medarbejderne er også blevet spurgt, hvor enige eller uenige de er i, at omlægningen af støtteindsatsen har betydet bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos hhv. børn med særlige behov og hos alle børn. Hertil svarer 61 %, at de er enige eller delvist enige i, at omorganiseringen har givet bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov. 69 % er enige eller delvist enige i, at det gælder for alle børn. Hhv. 38 og 32 % er delvist uenige eller uenige i, at det har givet bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov/alle børn.

Også her giver data et vist fortolkningsrum: De respondenter, der er delvist uenige eller uenige, kan både mene, at omorganiseringen har medført ringere muligheder, og mene, at mulighederne

for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børnene ikke er blevet forringet, men at disse muligheder også var der før omorganiseringen.

Mht. de 94 % af medarbejderne, der har svaret, at arbejdet med at skabe inkluderende børnemiljøer lykkes i nogen eller høj grad (jf. afsnit 3.1.3), kan vi ikke vide, om de mener, at arbejdet med inkluderende børnemiljøer er blevet bedre med omorganiseringen, eller om de mener, det hele tiden har været sådan. Medarbejderne vurderer altså deres indsats mht. at skabe inkluderende børnemiljøer positivt, men vi kan ikke vide, om de tilskriver det omorganiseringen.

I fokusgruppen med medarbejderne blev sparringen fra inklusionspædagogen fremhævet som en væsentlig og positiv forandring efter omorganiseringen.

En anden positiv forandring, der blev fremhævet, er synet på og tilgangen til, når et barn har nogle udfordringer: "Vi har bevæget os fra at se på, hvad barnet ikke kan, til at se på, om sammenhængen skal ændres". Derudover mente flere medarbejdere, at man nu i højere grad arbejder forebyggende, fordi man ikke længere skal vente på at få allokateret ressourcer mv.: "Vi kan gå i gang i morgen – der er meget forebyggelse".

I fokusgruppen med lederne blev det tilsvarende nævnt, at en af de store fordele ved omorganiseringen er, at ressourcerne nu er i huset, og man derfor hurtigt kan iværksætte tiltag. "Hvis der pludselig opstår et behov for et barn, kan vi hurtigt imødekomme det, fordi hun [inklusionspædagogen] er i huset". Med den nye model kan man "agere med det samme". En anden leder udtrykte følgende: "Vi kan lave en hurtigere indsats, vi kan skabe flow og kontinuitet. Og vi er tættere på forældrene. Vi har fået inklusionsmedarbejdere, der har skabt en hel kulturændring". Endelig blev det blandt lederne fremhævet, at den nye ordning giver mulighed for tidlig indsats.

De faste møder med den tværfaglige gruppe (som består af fremskudte rådgivere, PPR og sundhedsplejen) blev også fremhævet som et vigtigt og positivt element i den nye struktur. Netop det, at møderne har en fast kadence, blev betonet som positivt. En leder sagde: "Her kan vi drøfte diverse problemstillinger, fx spiseproblemer, børn, der bider, børn, der ikke vil sove osv. Man kan snakke om alt. Det er fantastisk".

Samtidig blev det nævnt af en leder, at en udfordring ved den nye model er, at et barn med meget store udfordringer kan tage al inklusionspædagogens tid, så der ikke er tid til at understøtte det øvrige inklusionsarbejde.

Blandt medarbejderne blev det også nævnt, at en udfordring kan være, at institutionerne/dagplejen nu skal rumme børn med større udfordringer, og at det efter omlægningen kan være svært at komme "videre i systemet" med disse børn. Omvendt blev det fremhævet, at det kan være en gave, fordi det understøtter, at børn lærer, at "børn er forskellige. Det giver rummelighed og accept af hinanden".

Forældrenes vurdering af omorganiseringen

25 % af forældrene svarer ja til, at de oplever, der er sket en forandring i deres barns institution/dagpleje mht. arbejdet med inklusion efter omlægningen af støtteindsatsen, 33 % svarer nej, 42 % svarer "ved ikke" (kun forældre, der har haft barn i institution i Randers Kommune før omlægningen, er blevet bedt om at besvare spørgsmålet). Det er værd at bemærke, at så mange svarer "ved ikke". Det kan hænge sammen med, at nogle forældre oplever, de mangler information om inklusionsarbejdets formål og mål, som det fremgik af fokusgruppeinterviewet med forældre.

37 % af forældrene er delvist uenige eller uenige i, at omlægningen har skabt bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov. Selvom der ikke er en statistisk signifikant forskel mellem deres svar, er der en tendens til, at forældre til børn, der har været iværksat særlige indsats overfor, i højere grad vurderer, at omlægningen har skabt bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov.

40 % af forældrene er delvist uenige eller uenige, når det gælder "alle børn". Det er dog ikke muligt at afgøre, om de forældre, der har svaret dette, oplever, at mulighederne for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos alle børn er blevet ringere med omorganiseringen, eller om de mener, mulighederne blot er de samme som før.

Opsamling

Over halvdelen af medarbejderne oplever, der er sket en forandring af organiseringen af det pædagogiske arbejde efter omorganiseringen. Dagplejerne oplever det i mindre grad.

Blandt de medarbejdere, der oplever en forandring, er størstedelen enige i, at de arbejder mere med systematisk tilrettelæggelse. Dagplejerne oplever i højere grad, at de efter omorganiseringen arbejder mere med systematisk tilrettelæggelse, end de øvrige medarbejdere gør.

En stor andel af medarbejdere oplever, at omorganiseringen har haft en positiv indflydelse på organiseringen af det pædagogiske arbejde mht. andelen af målrettede pædagogiske aktiviteter, kollegial sparring og refleksion og mht. at have en systematik mht. at følge op på børns udvikling, trivsel og læring. En relativt stor andel af medarbejderne er dog enten delvist uenige eller ligefrem uenige i, at omorganiseringen har haft en positiv indflydelse på disse aspekter. Det kan dog være et udtryk for, at arbejdet hele tiden har været organiseret på denne måde.

Knap to tredjedele af medarbejderne er enige eller delvist enige i, at omorganiseringen har givet bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov. Lidt mere end to tredjedele mener, at det gælder for alle børn.

Kun en fjerdedel af forældrene svarer ja til, at de oplever, der er sket en forandring i deres barns institution/dagpleje mht. arbejdet med inklusion efter omlægningen af støtteindsatsen. En stor andel svarer "ved ikke". Det kan skyldes, at nogle forældre oplever, de mangler information om omorganiseringen og inklusionsarbejdets formål og mål.

Lidt over to tredjedele af forældrene er delvist uenige eller uenige i, at omlægningen har skabt bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov. Der er en tendens til, at forældre til børn, der har været iværksat særlige indsatser overfor, i højere grad vurderer, at omlægningen har skabt bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov.

I fokusgrupperne blev en række positive forandringer efter omorganiseringen fremhævet, herunder sparring fra inklusionspædagogen, de faste møder med den tværfaglige gruppe, samt at man i højere grad arbejder forebyggende og hurtigt kan iværksætte tiltag, fordi ressourcerne er i huset og ikke først skal allokeres. Omvendt blev nogle udfordringer også påpeget, herunder at enkelte børn med meget store udfordringer kan tage al inklusionspædagogens tid, så der er begrænset tid til at understøtte det øvrige inklusionsarbejde, at institutionerne/dagplejen nu skal rumme børn med større udfordringer, og at det efter omlægningen kan være svært at komme "videre i systemet" med disse børn.

4.1.7 Opsamling

I det følgende sammenfattes de væsentligste pointer, der er kommet frem på baggrund af analysen af data. Opsamlingen inddrager også pointer fra kapitel 3 om børnetilkendigelser.

Analysen af data fra spørgeskemaundersøgelserne tegner generelt et positivt billede af institutioners og dagplejeres arbejde med inklusion, hvad angår de temaer, målsætninger og forudsætninger, som Randers Kommune har formuleret. Det gælder både medarbejdere og forældres vurderinger.

Langt de fleste medarbejdere mener, at de i nogen grad eller høj grad lykkes med at skabe inkluderende børnemiljøer i deres institution/dagpleje. Resultaterne af spørgeskemaundersøgelserne peger dog også på nogle områder i det daglige inklusionsarbejde, som vurderes mindre positivt, og som der med fordel kan arbejdes videre med at udvikle. Nogle af disse områder er samtidig

også blevet udpeget af børnene i forbindelse med børneinterviewene som væsentlige i relation til for deres oplevelser med inklusion og eksklusion.

Aktiv deltagelse i fællesskaber

Medarbejderne arbejder generelt meget målrettet med, at alle børn skal indgå i fællesskaber. Det gælder i særlig grad mht. strukturerede aktiviteter og rutiner. Det lykkes dog ifølge deres egne vurderinger i mindre grad, end de stiler imod. Desuden arbejdes der i mindre grad målrettet med at sikre, at alle børn er en del af fællesskabet i forbindelse med børnestyrede aktiviteter sammenlignet med øvrige typer af aktiviteter.

I tilknytning hertil fremgår det af børnetilkendegivelserne, at legen på legepladsen kan være særligt udfordrende mht. at være med eller ikke at være med i fællesskaber. Den børnestyrede leg – især i uderummet – rummer altså ud fra både børn og medarbejderes vurdering en særlig risiko for eksklusion.

Det er derfor et opmærksomhedspunkt, hvordan institutionerne i endnu højere grad kan *arbejde målrettet med*, at alle børn indgår i fællesskaber i forbindelse med børnestyrede aktiviteter, og hvordan de i højere grad kan *lykkes med*, at alle børn bliver aktive deltagere i fællesskaber – både generelt og i særdeleshed i forbindelse med børnestyrede aktiviteter.

Langt de fleste forældre vurderer, at deres barn indgår aktivt i leg og aktiviteter med andre børn. Det er dog værd at være opmærksom på, at en lille andel af forældre oplever, at deres barn i mindre grad indgår i leg og aktiviteter med andre børn. De fleste forældre vurderer dog, at barnets institution/dagpleje *arbejder med*, at alle børn kan indgå aktivt i leg og aktiviteter sammen med andre børn.

Samarbejdet med den tværfaglige gruppe understøtter ifølge de fleste medarbejdere, at alle børn kan være en del af fællesskabet i institutionen/dagplejen.

Individuelle behov og mangfoldighed

Langt de fleste medarbejdere og forældre vurderer, at personalet i nogen grad eller høj grad opfylder det enkelte barns behov tilstrækkeligt i forbindelse med strukturerede voksenstyrede aktiviteter og rutiner. Der er dog også en lille andel af forældre, som oplever, at personalet i mindre grad eller slet ikke er opmærksomt nok på deres barns behov i forbindelse med disse situationer.

Medarbejderne oplever, at de børnestyrede aktiviteter er den aktivitetsform, hvor de i mindst grad tilgodeser det enkelte barns behov tilstrækkeligt.

Både personale og forældre vurderer, at det enkelte barns behov i mindre grad tilgodeses tilstrækkeligt mht. muligheden for at få ro/ikke at blive forstyrret, at have ting med hjemmefra, der kan understøtte, at barnet indgår i legerelationer og muligheder for at lege alene. Det er væsentligt at bemærke, at det samtidig er nogle af de områder, som børnetilkendegivelserne viste er vigtige for børnene, og som blev inddraget i spørgeskemaundersøgelserne på den baggrund.

Der er altså et sammenfald imellem på den ene side børnenes ønske om at få ro/være uforstyrrede samt have mulighed for at lege alene og på den anden side medarbejdernes og forældrenes vurderinger af, at personalet i mindre grad tilgodeser det enkelte barns behov mht. netop disse områder.

Det er i den sammenhæng ifølge nogle ledere en relevant overvejelse, om børns ønske om at være eller lege alene i mindre grad anerkendes som et legitimt behov. Og det er et væsentligt opmærksomhedspunkt, hvordan personalet i højere grad kan tilgodese behovet for at lege alene og være i ro og uforstyrrethed samt behovet for at have ting med sig hjemmefra, der kan understøtte, at man indgår i legerelationer.

Både medarbejdere og forældre vurderer generelt, at institutionerne/dagplejen lykkes i stor udstrækning med dels at planlægge aktiviteter, alle børn kan deltage i, dels at arbejde bevidst med forskelligheden i børnegruppen.

En relativt stor andel af forældre svarer, at de ikke har tilstrækkeligt indblik i hverdagen i institutionen/dagplejen til at vurdere en række af de ovenstående forhold. Nogle typer af aktiviteter og forhold er tilsyneladende sværere for forældrene at vurdere end andre, fx strukturerede aktiviteter. Det kan give anledning til at overveje, dels om der er behov for øget formidling af visse typer af aktiviteter/forhold til forældrene, dels om forældrene ikke oplever et behov for denne viden.

Læringsmiljø

Både medarbejderne og forældre vurderer generelt læringsmiljøet positivt. Det gælder mht., at personalet har opmærksomhed over for det enkelte barns trivsel og relationer til de øvrige børn i gruppen, at de møder det enkelte barn på dets udviklingstrin og arbejder med læring derfra, samt at personalet ser og anerkender alle børns evner. De aspekter, medarbejderne vurderer i højest grad kendetegner deres læringsmiljø, er arbejdet med relationer og trivsel, mens det ifølge medarbejderne kendetegner læringsmiljøet i mindst grad, at personalet ser og anerkender alle børns evner, samt at de møder det enkelte barn på dets udviklingstrin og arbejder med læring derfra. Det kan være relevant at overveje, hvordan man i institutioner/dagplejen i endnu højere grad kan styrke disse elementer i læringsmiljøet.

Forældre som ressource i inklusionsarbejdet

Mht. forældresamarbejdet tegner der sig både ud fra medarbejdernes og forældrenes svar et billede af, at der er nogle områder, som med fordel kan udvikles. Der er bl.a. et uudnyttet potentiale i at inddrage forældrene som ressource i inklusionsarbejdet.

En del medarbejdere vurderer, at de i mindre grad eller slet ikke lykkes med at inddrage forældrene som ressource i inklusionsarbejdet. Også forældrenes svar peger på, at dette arbejde kan styrkes. Fx har under halvdelen af forældrene talt med institutionen/dagplejen om, hvordan de kan bidrage til børnegruppens trivsel.

Dialogen mellem forældre og institution/dagpleje om deres barns udvikling og trivsel er også et muligt udviklingsområde. Mere end en fjerdedel af forældrene oplever, de får for lidt information om deres barns udvikling og trivsel. Ca. en tredjedel af forældrene synes ikke, at personalet taler med dem om, hvordan de kan være med til at styrke deres barns udvikling og trivsel, eller hvordan de kan bidrage til, at barnet bliver en del af fællesskabet. Langt de fleste forældre oplever dog, at de kan tale med personalet om evt. bekymringer vedr. barnets trivsel. Resultaterne peger altså på, at forældrene generelt føler sig trygge ved, at de kan komme til personalet med spørgsmål og bekymringer om deres barns udvikling og trivsel, men at personalet ikke informerer dem nok om barnets udvikling og trivsel, og at de selv skal opsøge sådanne samtaler.

Samtlige medarbejdere mener, de i høj grad eller nogen grad lykkes med at skabe gode relationer til alle forældre uanset forældrenes baggrund. Langt de fleste svarer desuden, at de i høj grad eller nogen grad arbejder bevidst med forskelligheden i forældregruppen.

Forældrearrangementer, som alle kan deltage i uanset baggrund, er et andet område, datamaterialet peger på, der med fordel kan udvikles. En del medarbejdere angiver, at de i mindre grad eller slet ikke *lykkes med* at holde forældrearrangementer, alle kan deltage i. Flere vurderer, at de i mindre grad eller slet ikke *har fokus på* tilrettelægge arrangementer og aktiviteter, alle forældre kan deltage i. Forældrene vurderer generelt forældrearrangementerne lidt mere positivt, men mere end hver tiende forælder oplever i mindre grad eller slet ikke, at institutionen/dagplejen holder forældrearrangementer, som alle forældre kan deltage i uanset baggrund. Det er desuden værd at bemærke andelen af forældre, der ikke synes, de har deltaget i nok arrangementer til at kunne svare på disse spørgsmål.

Næsten hver femte forælder angiver, at de i mindre grad eller slet ikke oplever, at kontakten mellem forældrene i institutionen fungerer godt. Der er altså en stor forældregruppe (mere end hver femte), som i mindre grad deltager i forældrearrangementer, og en tilsvarende gruppe, der ikke oplever, kontakten forældrene imellem fungerer godt.

Organisering og ledelse

Medarbejderne vurderer generelt organiseringen af det konkrete daglige inklusionsarbejde positivt.

Langt de fleste medarbejdere fra institutionerne svarer, at de arbejder i mindre grupper/organiserede fællesskaber hver dag eller de fleste dage. Det gælder især i forbindelse med *strukturerede voksenstyrede aktiviteter* og *rutiner*. Det gælder i lidt mindre grad for *børnestyrede aktiviteter*.

Dagplejerne er mindre tilbøjelige til at arbejde i små grupper i legestuerne, end medarbejderne i institutionerne er i deres dagligdag. Der er altså et udviklingspotentiale i at styrke arbejdet med mindre børnegrupper for dagplejerne i forbindelse med besøg i legestuerne og for institutionerne i forbindelse med de børnestyrede aktiviteter.

De fleste medarbejdere angiver også, at der er løbende dialog og sparring i personalegruppen/mellem dagplejer og dagplejepædagog om udvikling, trivsel og læring hos hhv. alle børn og børn med særlige behov. Der er en tendens til, at dialogen om trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov i lidt højere grad er formaliseret og systematiseret, mens dialogen vedr. trivsel, udvikling og læring hos øvrige børn mere finder sted som uformelle drøftelser på ad hoc-basis i dagligdagen.

Medarbejderne vurderer til gengæld den rammemæssige/organisatoriske understøttelse af inklusionsindsatsen mindre positivt. For en fjerdedel af institutionerne/dagplejen bruges læreplanen ikke aktivt til at understøtte og beskrive inklusionsarbejdet. Mere end en tredjedel af dagplejerne og knap hver fjerde medarbejder i institutionerne arbejder ikke med inklusion ud fra fælles formulerede principper og målsætninger. En relativt stor andel af medarbejdere er ikke bekendt med, om der er procedurer for, hvordan bekymringer for et barn bringes frem. En mindre andel af medarbejderne angiver, at der ikke bliver udarbejdet handleplaner for opfølgning, hvis et barn i en periode har behov for en særlig indsats, eller at de ikke ved, om det er tilfældet. Og i en fjerdedel af institutionerne er inklusionsarbejdet ikke så bredt forankret, som omorganiseringen af støtteindsatserne lægger op til.

Der er altså et væsentligt udviklingspotentiale i at styrke arbejdet med de rammer, procedurer og organisatoriske tiltag, der skal understøtte og sikre en bred forankring af det daglige inklusionsarbejde i institutioner/dagplejen.

Lidt over halvdelen af medarbejderne oplever, at dagplejepædagogen/ledelsen i høj grad understøtter arbejdet med inklusion. Lidt mere end en tredjedel svarer "i nogen grad". En mindre andel på ni % oplever, at ledelsen understøtter inklusionsarbejdet i mindre grad. Det er således et relevant opmærksomhedspunkt, hvordan ledelsen i endnu højere grad kan understøtte det daglige arbejde med inklusion. Det kan ses i sammenhæng med behovet for at styrke arbejdet med de organisatoriske rammer for inklusionsarbejdet.

Knap hver sjette medarbejder vurderer, at de i deres institution/dagpleje i mindre grad eller slet ikke har de nødvendige kompetencer til at understøtte læring hos børn med særlige behov.

Vurdering af forandring

Over halvdelen af medarbejderne oplever, der er sket en forandring af organiseringen af det pædagogiske arbejde efter omorganiseringen. Dagplejerne oplever det i mindre grad.

Blandt de medarbejdere, der oplever en forandring, er størstedelen enige i, at de arbejder mere med systematisk tilrettelæggelse. Daglejerne vurderer i højere grad, at de efter omorganiseringen arbejder mere med systematisk tilrettelæggelse, end de øvrige medarbejdere gør.

En stor andel af medarbejdere angiver, at omorganiseringen har haft en positiv indflydelse på organiseringen af det pædagogiske arbejde mht. andelen af målrettede pædagogiske aktiviteter, kollegial sparring og refleksion og mht. at have en systematik for at følge op på alle børns udvikling, trivsel og læring. Knap to tredjedele af medarbejderne er enige eller delvist enige i, at omorganiseringen har givet bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov. Lidt mere end to tredjedele mener, at det gælder for alle børn.

Kun en fjerdedel af forældrene oplever, der er sket en forandring i deres barns institution/dagleje mht. arbejdet med inklusion efter omorganiseringen. Det kan skyldes, at nogle forældre ikke er informerede om omorganiseringen og inklusionsarbejdets formål og mål.

Lidt over en tredjedel af de forældre, der oplever, der er sket en forandring i deres barns institution/ dagpleje mht. arbejdet med inklusion efter omorganiseringen, er delvist uenige eller uenige i, at omlægningen har skabt bedre muligheder for at understøtte trivsel, udvikling og læring hos børn med særlige behov.

En række positive forandringer efter omorganiseringen blev fremhævet i fokusgrupperne, herunder sparring fra inklusionspædagog, de faste møder med den tværfaglige gruppe, samt at man i højere grad arbejder forebyggende og hurtigt kan iværksætte tiltag, fordi ressourcerne er i huset og ikke først skal allokeres. Omvendt kan det være udfordrende, at enkelte børn kan tage al inklusionspædagogens tid, så der er begrænset tid til at understøtte det øvrige inklusionsarbejde, at institutionerne/daglejen nu skal rumme børn med større udfordringer, og at det efter omlægningen kan være svært at komme "videre i systemet" med disse børn.

4.1.8 Udviklingspotentialer og opmærksomhedspunkter

Samlet set peger datamaterialet på en række opmærksomhedspunkter og udviklingspotentialer:

- Der kan med fordel arbejdes med, hvordan det i endnu højere grad lykkes, at alle børn indgår i fællesskaber – særligt i de børnestyrede aktiviteter. Børnestyrede aktiviteter er en aktivitetstype, som er mere udfordrende mht. at sikre alle børns deltagelse i fællesskaber og mht. at tilgodese det enkelte barns behov tilstrækkeligt. De børnestyrede aktiviteter rummer desuden en særlig eksklusionsrisiko – især i uderummet.
- Der er et udviklingspotentiale i at styrke arbejdet med mindre børnegrupper for dagplejerne er i forbindelse med besøg i legestuerne og for institutionerne i forbindelse med de børnestyrede aktiviteter.
- Det er et væsentligt opmærksomhedspunkt, hvordan institutioner/ dagplejer kan arbejde med, at individuelle behov for ro/ uforstyrrelighed, mulighed for at lege alene og mulighed for at medbringe legetøj, der kan hjælpe barnet ind i legerelationer tilgodeses i højere grad.
- Den del af læringsmiljøet, der handler om, at personalet ser og anerkender alle børns evner samt møder det enkelte barn på dets udviklingstrin og arbejder med læring derfra, kan styrkes.
- Personalet kan med fordel overveje, hvordan den daglige organisering og strukturerne er hensigtsmæssige i forhold til børnenes flow og fællesskaber.
- Det er relevant, at personalet er opmærksomt på forskellige betydninger af begreber, forskellige normer og forskellige opfattelser af situationer voksne og børn imellem – det gælder fx begreber som "ven" og "venskab" og normer omkring det at lege alene eller lege med andre og forskellige opfattelser af spisesituationen.
- Børnene udtrykker stort behov for de voksnes tilstedeværelse også i relation til sociale relationer. Men børnene kan opleve de voksne som utilgængelige, selvom de er fysisk til stede – fx hvis de taler med hinanden. Det er relevant at være opmærksom på i forhold til den daglige organisering i institutionerne og i legestuerne.
- Der er et uudnyttet potentiale i forhold til i højere grad at inddrage forældrene som ressource i inklusionsarbejdet. Det gælder særligt i forhold til at styrke dialogen med forældrene om, hvordan de kan understøtte trivsel i børnegruppen og understøtte trivsel og udvikling hos deres eget barn. Desuden kan forældresamarbejdet styrkes mht. i højere grad at have fokus på

at holde forældrearrangementer alle forældre kan deltage i uanset baggrund. Endelig kan formidlingen til forældrene omkring mål og formål med inklusionsarbejdet overvejes, samt om der er behov for øget formidling af visse typer af aktiviteter/forhold til forældrene, eller om forældrene ikke oplever et behov for denne viden.

- På det organisatoriske plan er der et væsentligt potentiale i at arbejde med i højere grad at sikre fælles procedurer, at læreplaner i højere grad understøtter inklusionsarbejdet, at styrke kendskabet til mål for arbejdet med inklusion samt at understøtte en bred forankring af inklusionsopgaven i institutionerne. I den forbindelse er det også relevant at overveje, hvordan lederne i endnu højere grad kan understøtte inklusionsarbejdet.

Appendiks A

Dokumentation og metode

Børnetilkendegivelser

Formålet med at indsamle børnetilkendegivelser i denne evaluering har været at få viden om aspekter af og situationer i børnenes hverdag, der har betydning for deres oplevelse af at være en del af fællesskabet eller netop ikke være en del af det. Ud over at fungere som selvstændig datakilde er viden fra børnetilkendegivelserne blevet anvendt som input til spørgeskemaundersøgelserne. Indsamlingen af børnetilkendegivelser har givet vigtige input til spørgeskemaerne, som der ikke har været opmærksomhed over for ud fra et voksenperspektiv, og som der ikke ville være blevet spurgt ind til, hvis der ikke var blevet indsamlet børnetilkendegivelser.

Tilgangen til indsamlingen af børnetilkendegivelserne har været eksplorativ netop med henblik på at få tilvejebragt nye perspektiver på et inkluderende børnemiljø, som også kunne være relevante at inddrage i den videre undersøgelse. Indsamlingen af børnetilkendegivelser er ikke en repræsentativ afdækning af børneperspektiver i den samlede børnegruppe i Randers Kommune, men eksempler på, hvordan inklusion og eksklusion kan opleves i børnehøjde.

Ud over at give input til den videre undersøgelse har forløbet givet de deltagende institutioner dels inspiration til at arbejde videre med børneperspektiver, dels nye perspektiver på eller overvejelser over deres praksis.

Processen med indsamling af børnetilkendegivelser har bestået af følgende dele:

- Indledende seminar
- Indsamling af børnetilkendegivelser via observationer og interview
- Analyse af børneperspektiver
- Opsamlende møde med diskussion af hhv. personalets og EVA's betragtninger

Nedenfor er de forskellige dele af processen beskrevet nærmere.

Notatet *Børneperspektiver*, som EVA offentliggjorde i 2009, beskriver mere indgående metodiske og etiske overvejelser i forbindelse med det at indsamle og analysere børneperspektiver¹.

Seminar om indsamling af børnetilkendegivelser

Fra hver af de 11 fokusinstitutioner deltog to personer (pædagoger, dagplejepædagoger og evt. ledere) i seminaret. Randers Kommune/institutionerne udvalgte selv deltagerne. På seminaret introducerede EVA både til børneperspektivsbegrebet og til metoder til at indsamle børnetilkendegivelser generelt, herunder også etiske overvejelser, og mere konkret til de metoder, der er blevet anvendt i forbindelse med evalueringen af støtteindsatser.

Indsamling af børnetilkendegivelser via observationer og interview

De pædagoger og dagplejepædagoger, der deltog i seminaret, har hver især gennemført strukturerede observationer af to børn i deres institution/hos en af deres dagplejere. De blev opfordret til at udvælge hhv. et barn, der tydeligt giver udtryk for, hvilke børnefællesskaber, det vil tilhøre, og et barn, som er mere tilbageholdende, med det formål at få blik for forskellige præmisser for deltagelse i fællesskabet.

¹ EVA: *Børneperspektiver*, 2009

Observationerne forløb over en dag. Pædagoger/dagplejepædagoger blev bedt om at fokusere på de forskellige situationer, barnet oplever i løbet af dagen, hvor der er noget på spil mht. enten inklusion eller eksklusion – fx situationer, hvor barnet søger fællesskabet, hvor det er en del af fællesskabet, eller hvor det *ikke* er en del af fællesskabet. Det kan være både i forbindelse med planlagte aktiviteter, i forbindelse med de almindelige rutiner og i forbindelse med situationer, der opstår *imellem* forskellige aktiviteter. Pædagoger/dagplejepædagoger noterede deres observationer undervejs på observationsark, EVA har udarbejdet. Pædagogerne og dagplejepædagogerne har uddraget hovedpointer fra observationerne, som efterfølgende er blevet sendt til EVA. EVA har på den baggrund samlet op på hovedpointer fra observationerne.

I institutioner, der også har børn i alderen tre til seks år, er observationerne blevet suppleret med fotos, som pædagogerne skulle tage undervejs af steder, hvor de har vurderet, der var betydningsfulde situationer for barnet. Af praktiske og tidsmæssige grunde har det været nødvendigt, at det var de voksne og ikke børnene selv, der tog disse fotos. I denne sammenhæng er det altså de voksnes tolkning af, hvad der var betydningsfuldt for barnet, som er blevet fremstillet. Pædagogerne har derefter udvalgt et par af de situationer fra deres observationer, som har overrasket dem mest i relation til inklusion og/eller eksklusion. Derefter har to pædagoger i hver institution gennemført ét interview af ca. en halv times varighed med en gruppe af børn. De børn, som blev fulgt i observationerne, har ikke deltaget i interviewene. Interviewene har taget udgangspunkt i de udvalgte situationer og fotos for at have et mere konkret udgangspunkt for samtalen. Det overordnede emne for interviewene har været inklusion og eksklusion. EVA har udarbejdet en tematisk spørgeguide til interviewene med fokus på inklusion og eksklusion, jf. appendiks B.

Gruppen af børn er udvalgt tilfældigt blandt de kommende skolebørn eller ældste børn, fordi interviewmetoden egner sig bedre til børn i denne aldersgruppe end til de yngre børn. Institutionerne er blevet opfordret til at være opmærksom på etiske overvejelser, når de skulle udvælge børnene.

Interviewene er blevet optaget som lydfiler eller på video. Lydfiler/video er herefter blevet analyseret af EVA.

Interviewene fremstiller børnenes perspektiver, mens observationerne og refleksionerne herover er de voksnes udlægning af børnenes perspektiver.

Analyse af børnetilkendegivelser

På baggrund af de skemaer, som EVA har udarbejdet, har pædagoger/dagplejepædagoger samlet op på observationer og interview og uddraget hovedpointer. EVA har ligeledes uddraget hovedpointer fra hhv. interview og observationsark med fokus på aspekter og situationer i børnenes hverdag, der har betydning for deres oplevelse af at være en del af fællesskabet og at føle sig inkluderet i institutionen/dagplejen.

Skype-møder med drøftelse af konklusioner

Som opsamling på indsamlingen af børneperspektiver er der holdt virtuelt møde mellem EVA og én af de involverede pædagoger/dagplejepædagoger fra hver fokusinstitution. På mødet blev det drøftet, hvad pædagogerne og dagplejepædagogerne havde set og hørt, som var særligt interessant, hvilket udbytte de havde fået af arbejdet med børnetilkendegivelser, og hvilke hovedpointer EVA har uddraget.

EVA og repræsentanter fra Randers Kommune har, på baggrund af oplæg fra EVA, sammen drøftet, hvordan materialet fra børnetilkendegivelserne kan bruges i spørgeskemaundersøgelsen.

Spørgeskemaundersøgelser

Der er gennemført spørgeskemaundersøgelser blandt hhv. medarbejdere og forældre i Randers Kommune. EVA har udarbejdet spørgeskemaerne til begge undersøgelser på baggrund af dels en række temaer, som Randers Kommune har formuleret, dels de målsætninger og indikatorer, kommunen har opstillet for projektet, samt børnetilkendegivelserne.

Spørgeskemaundersøgelse blandt medarbejdere

Spørgeskemaet til medarbejdere er sendt ud til samtlige dagplejere, pædagoger, pædagogiske assistenter og pædagogmedhjælpere, der er ansat i dagtilbud i Randers Kommune.

EVA har stået for gennemførelsen af spørgeskemaundersøgelsen, der er gennemført elektronisk. Respondenterne har fået en mail med et link til skemaet. Randers Kommune har stået for indsamling og kvalitetssikring af mailadresser til de ansatte.

Spørgeskemaundersøgelsen blev gennemført i august-september måned. Link til spørgeskemaet blev udsendt til medarbejderne ad tre omgange, efterhånden som EVA modtog udsendelseslister med mailadresser på medarbejderne fra Randers Kommune. Der blev gennemført en rykkerrunde blandt de medarbejdere på hhv. første og anden udsendelsesliste, der ikke havde besvaret skemaet inden for en uge. Der blev ikke gennemført rykkerrunde overfor medarbejdere på den tredje udsendelsesliste.

Dagplejere er blevet bedt om at besvare skemaet ud fra praksis i både dagplejehjemmet og i legestuen. Der er både spørgsmål vedr. det arbejde, dagplejeren selv udfører, og spørgsmål vedr. samarbejdet med dagplejepædagogen og evt. øvrige dagplejere.

Pædagoger, pædagogmedhjælpere og pædagogiske assistenter er blevet bedt om at besvare skemaet ud fra den praksis, de oplever i deres gruppe. Hvis de ikke er knyttet til en bestemt gruppe, er de blevet bedt om at svare ud fra deres oplevelse af praksis i institutionen som helhed.

Spørgeskemaet er sendt ud til 937 ansatte. Heraf har 469 personer svaret på skemaet, hvilket giver en svarprocent på 50,1. EVA vurderer, at svarprocenten er tilfredsstillende.

En bortfaldsanalyse viser, at dagplejerne er underrepræsenteret blandt dem, der har svaret på spørgeskemaet, sammenlignet med den andel, de udgør af den samlede population af medarbejdere. EVA har valgt ikke at vægte data i forhold til dette, fordi spørgeskemaet er sendt ud til hele populationen. EVA har desuden kontrolleret for signifikante forskelle mellem svarene fra hhv. dagplejere og øvrige medarbejdere og finder, det kun har en betydning i forbindelse med få spørgsmål. Ved disse spørgsmål afrapporterer vi forskellene.

Spørgeskemaundersøgelse blandt forældre

Selve dataindsamlingen i forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen blandt forældre er gennemført af Epinion, som har leveret de rå data til EVA. EVA har gennemført bearbejdningen og analysen af data.

Invitationen til undersøgelsen er sendt ud gennem e-boks til alle forældre til børn i dagtilbud med mulighed for én besvarelse pr. indskrevet barn. I dataindsamlingsperioden kunne deltagerne besvare skemaet ved at gå ind på hjemmesiden og indtaste et login, som de havde fået via et brev fra e-boks. Da undersøgelsen er blevet gennemført via web, er der automatisk tilføjet et filter, der sørger for, at respondenterne ikke kan gå videre i spørgeskemaet uden at have afgivet et svar på hvert spørgsmål.

Epinion har sendt invitationer ud til 4886 respondenter. Af disse har 2474 respondenter gennemført undersøgelsen. Det giver en svarprocent på 51, hvilket EVA vurderer som tilfredsstillende.

Det første spørgsmål i spørgeskemaet er dog kun besvaret af 2069 respondenter. Det skyldes, at dette spørgsmål var sat op med en forkert svarskala, og inden den blev rettet, havde 405 respondenter nået at udfylde skemaet. Disse 405 besvarelser af spørgsmål 1 er trukket ud af de data, som EVA har modtaget.

Fokusgruppeinterview

EVA har gennemført tre fokusgruppeinterview med hhv. lederne, repræsentanter for medarbejdere samt repræsentanter for forældre fra de tolv fokusinstitutioner.

Fokusgruppeinterviewene har haft til formål at uddybe og nuancere data fra spørgeskemaundersøgelserne.

Interviewene med hhv. medarbejdere og ledere varede halvdelen time, mens interviewet med forældre varede en time. Spørgeguides til interviewene blev udarbejdet af EVA. Randers Kommune har kommenteret dem.

Randers Kommune har været ansvarlig for rekrutteringen af deltagere til fokusgrupperne. EVA har ydet metodisk rådgivning mht. rekrutteringen. Deltagerne til interviewet med medarbejdere er udvalgt, så de så vidt muligt repræsenterer en spredning mht. anciennitet og stillingskategori.

Hvad angår forældrene, er der tilstræbt en spredning mht., hvor længe de har haft barn i institution i Randers Kommune, og hvorvidt de er involveret i forældrebestyrelsen.

Appendiks B

Materialer til indsamling af børnetilkendegivelser

Spørgsmål til børneinterview

De følgende spørgsmål er tænkt som inspiration/støtte til at gennemføre interviewet. Det er ikke en interviewguide, som I behøver at følge slavisk. Hvis børnene bliver optagede af andre ting (som er relevante for det overordnede emne om inklusion og eksklusion), er det fint at lytte og snakke om det i stedet. Husk at bruge fotos undervejs, når I spørger om udvalgte steder/situationer. Husk også at optage interviewet, så I ikke skal koncentrere jer om at tage noter undervejs. Lydfilen lægges bagefter i Dropbox.

Det er vigtigt, I har læst spørgsmålene grundigt igennem inden interviewet.

Introduktion til interviewet

Der sker mange ting i løbet af dagen i børnehaven. Kan I hjælpe os med at forstå noget mere af, hvad man gør, når man gerne vil finde nogen at lege med, når man ...?

[indsæt selv de situationer, I har udvalgt som betydningsfulde, fx legepladsen, garderoben, spisesituationen osv. I understøtter ved at vise foto af stedet/situationen]

Generelle spørgsmål til at afslutte med

- Hvis man vil finde nogen at lege med – hvordan gør man så det?
- Hvornår er det nemt at finde nogen at lege med eller være sammen med?
- Hvornår er det svært at finde nogen at lege med eller være sammen med?
- Hvad gør de voksne for at hjælpe én med at finde nogen at lege med eller komme med i en leg?
- Hvornår er de voksne bedst til at hjælpe med det?
- Hvornår er de voksne ikke så gode til at hjælpe med det?
- Hvis der var nogen, du rigtig gerne vil lege med, hvad kunne de voksne så gøre, for at det blev lettere?
- Hvis du nu kunne trylle, hvad ville du så trylle de voksne til at gøre, der ville gøre det nemmere for dig at være med, når ...? [her kan spørges om nogle af de situationer, børnene har nævnt er svære]

Refleksionsskema til observationer

Tidspunkt	Hvor opholder barnet sig?	Hvis barnet søger andre børn at koble sig på, hvordan kommer det så til udtryk?	Hvad støtter eller forhindrer barnet i at koble sig på de børn, det søger? (Ting, indretning, voksne, andre børn m.m.)	Hvad støtter eller forhindrer barnet i at koble sig på andre børn end dem, det umiddelbart søger? (Ting, indretning, voksne, andre børn m.m.)
			Støtter: Forhindrer:	Støtter: Forhindrer:
			Støtter: Forhindrer:	Støtter: Forhindrer:
			Støtter: Forhindrer:	Støtter: Forhindrer:
			Støtter: Forhindrer:	Støtter: Forhindrer:
			Støtter: Forhindrer:	Støtter: Forhindrer:

Opsamlingsark til indsamling af børnetilkendegivelser

Besvar følgende fire spørgsmål på baggrund af jeres arbejde med at indsamle børneperspektiver

1. Hvad har børneperspektiverne givet jer af nye indsigter, når det handler om børns mulige oplevelser af inklusion/eksklusion?

Fx oplevede vi at ...

2. I hvilke situationer er det særligt vigtigt at være opmærksom på børns muligheder for at opleve inklusion og eksklusion?

Fx oplevede vi at ...

3. Hvilke steder er det særligt vigtigt at være opmærksom på børns muligheder for at opleve inklusion og eksklusion?

Fx oplevede vi at ...

4. Hvad tænker I, er særligt vigtigt, at der bliver kigget på i den fremadrettede undersøgelse mht. temaerne inklusion/eksklusion?

Fx oplevede vi at ...

Appendiks C

Målsætninger og forudsætninger fra Randers Kommune

Målsætninger

- Målet er, at mangfoldighed værdsættes, således at alle børn lærer at forstå og håndtere det, som er anderledes end dem selv.
- Målet er, at alle børn deltager i socialt forpligtende, udviklende og lærende fællesskab, hvor det enkelte barns livsvilkår, forudsætninger og historie respekteres og værdsættes.
- Målet er, at forældre bliver inddraget som barnets vigtigste ressource og bliver bevidste om, hvordan de selv kan medvirke til barnets udvikling og inklusion.
- Målet er at støtte børnenes trivsel, læring og udvikling i dagtilbuddet ved at skabe mulighed for tidligt at iværksætte rettidige, differentierede og fleksible indsatser, hvor barnet kan forblive en del af fællesskabet.
- Målet er, at etableringen af tidlige fleksible indsatser for barnet i dagtilbuddet kan reducere senere mere indgribende foranstaltninger for barnet.

Indikatorer

- Der etableres forpligtende relationer mellem børn og voksne og andre børn.
- Børn samarbejder tæt med andre voksne og andre børn.
- Børn med særlige behov indgår i fællesskaber via vejledt deltagelse.
- Der tages ansvar for børn med særlige behovs læring.
- Løbende dialog om barnets udvikling.
- Procedurer for, hvordan bekymringer bringes frem i institutionen.
- Der arbejdes i mindre grupper og i organiserede fællesskaber.
- Plads til hensyntagen til individuelle behov i løbet af dagen.
- Arrangere forældreaktiviteter, hvor alle forældre kan bidrage.
- Møde forældrene på måder, der skaber tillid.
- En høj grad af information i forældresamarbejdet

Forudsætninger

- Ressourcesynet skal ligge til grund for praksis
- Organisering af et differentieret læringsmiljø med integration af specialpædagogisk viden og redskaber
- Personalets inklusionskompetence
- Forældre som ressource i inklusionsarbejdet
- Ledelse og organisering skal understøtte inklusionsarbejdet
- Tidlig og fleksibel indsats – betydning af den tværfaglige indsats
- Den pædagogiske læreplans betydning for arbejdet med inklusion

Indikatorer

- At ledelsen har sat inklusion på dagsordenen og lavet handleplan for implementering.
- Der arbejdes med fleksible grupper med udgangspunkt i alder, køn, udviklingstrin, interesser, relationer og særlige behov.
- Personalet forholder sig reflekteret til egen praksis, bl.a. via video
- Personalet møder barnet på eget udviklingstrin og sikrer barnets læring derfra.
- Involvering af forældre som vigtige, aktive og deltagende aktører i at styrke børnenes udvikling.
- I læreplanen er der beskrevet, hvilke aktiviteter der fremmer inklusion.

**DANMARKS
EVALUERINGSINSTITUT**

Østbanegade 55, 3.
2100 København Ø

T 35 55 01 01
F 35 55 10 11

E eva@eva.dk
H www.eva.dk

Danmarks Evalueringsinstitut udforsker og udvikler kvaliteten af dagtilbud for børn, skoler og uddannelser. Vi leverer viden, der bruges på alle niveauer – fra institutioner og skoler til kommuner og ministerier.

Læs mere om EVA på vores hjemmeside, www.eva.dk.
Her kan du også downloade alle EVA's udgivelser
– trykte eksemplarer kan bestilles via en boghandler.